



The formal characteristics of the arches used in Edirne Selimiye Mosque and their comparison with other Mimar Sinan mosques in İstanbul

Ali Naci Özyalvaç*^{ID}

Department of Architecture, Faculty of Fine Arts and Architecture, Necmettin Erbakan University, 42090, Konya, Türkiye

Highlights:

- Comparative analysis of arch types in Ottoman architecture
- Integration of structural and aesthetic elements in Ottoman architecture
- Architectural tradition and innovation in the age of Mimar Sinan

Keywords:

- Mimar Sinan
- Ottoman Architecture
- Edirne Selimiye Mosque
- Arch Types

Article Info:

Research Article

Received: 03.08.2024

Accepted: 24.12.2024

DOI:

10.17341/gazimmfd.1527773

Correspondence:

Author: Ali Naci Özyalvaç

e-mail:

aozyalvac@erbakan.edu.tr

phone: +90 555 551 2093

Graphical/Tabular Abstract

Although Ottoman architecture is characterized by the extensive use of arches, the literature lacks comprehensive explanations reflecting the diversity of arch types used, including their structural functions, stylistic features, and decorative uses. Apart from the two-centered pointed arches known as "pencî" arches (1:5), based on how the spring line is divided, this diversity is often reduced to a few categories, such as tangent and segmental arches. In this study, for the first time, the analytical measurements of all the arches in the building were analyzed, and their classifications were determined. (Figure A) The identified types overlap with those used in Sinan's mosques in İstanbul, however, new solutions are also observed.

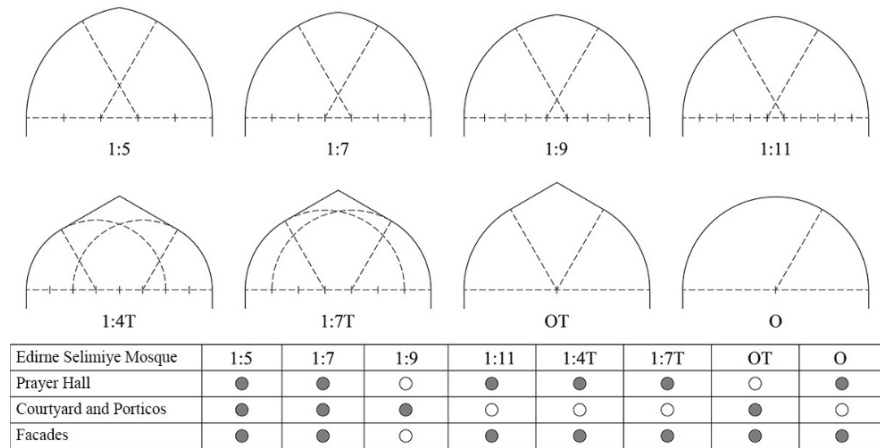


Figure A. The distribution of the arch types in the building based on their locations..

Purpose: This study aims to identify the types of arches used in the Selimiye Mosque, designed by Mimar Sinan in Edirne, and to compare them with those found in other mosques by Sinan in İstanbul.

Theory and Methods: Our prior research identified the types of arches used in approximately twenty Sinan-era structures in İstanbul, covering interiors, porticos, courtyards, and facades, enabling this comparative analysis. Current digital surveys and on-site measurements were used to describe the locations of the arches within the structure and to illustrate their spans, radii, and dimensions in plan and elevation.

Results: In the prayer hall, pointed arches (1:11) were used for the main arches, while higher pointed arches (1:7) were employed on columns in the side galleries, and (1:4T / arch drawn from points dividing the span into four equal segments) and (1:7T) tangent arches were used in the ground floor galleries. In the portico and courtyard, these types were enriched with pointed arches with a (1:9) ratio. The facades, particularly the open gallery arcades surrounding the prayer hall on three sides, maintained the original design principles without adding new types. Overall, the mosque features four two-centered pointed arches (11, 7, 9 and 5), two different tangent pointed arches (4 and 7), a total of eight arch types have been identified, including the round arch and its top-tangent variant. The prevalence of these arch types in other mosques by Mimar Sinan in İstanbul, along with their specific locations, has also been demonstrated in detail.

Conclusion: The findings reveal traces of a continuing tradition, the experience of the master architect in his final phase, and his relentless pursuit of innovation. While a limited number of arch types were used to maintain stylistic unity and design purity, Sinan the Architect also freely experimented with new forms, pushing the boundaries of architectural innovation.



Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi

Journal of The Faculty of Engineering
and Architecture of Gazi University

Elektronik / Online ISSN : 1304 - 4915
Basılı / Printed ISSN : 1300 - 1884

Edirne Selimiye Camii'nde kullanılan kemerlerin biçim özellikleri ve İstanbul'daki diğer Mimar Sinan camileri ile karşılaştırılması

Ali Naci Özyalvaç*^{ID}

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 42090, Konya, Türkiye

Ö N E Ç İ K A N L A R

- Osmanlı Mimarisi'nde kemer tiplerinin karşılaştırmalı analizi
- Osmanlı Mimarisi'nde yapısal ve estetik unsurların entegrasyonu
- Mimar Sinan çağında mimari gelenek ve yenilik

Makale Bilgileri

Araştırma Makalesi

Geliş: 03.08.2024

Kabul: 24.12.2024

DOI:

10.17341/gazimmfd.1527773

Anahtar Kelimeler:

Mimar Sinan,
Edirne Selimiye Camii,
sivri kemer,
kemer biçimlenişleri

ÖZ

Mimar Sinan'ın Edirne'de inşa ettiği Selimiye Camii'nde kullanılan kemer tiplerinin tespit edilerek İstanbul'da bulunan diğer Sinan camileri ile kıyaslanması bu çalışmanın konusudur. Eser müellifini, içinde konumlandığı klasik dönem Osmanlı Mimarlığını ve İslam Sanatı üretimlerini aşan bir şöhrete sahiptir. Kubbeli yapılar tarihi içinde başta gelen eserlerden ve bütünsel mekân, iç dış bütünlüğü gibi çabaların bir nihai çözümlenmesi şeklinde görülmektedir. Yapısal özellikleri itibarıyla strüktürel çözümlerin temel bileşeni olan kemerin kullanımı takip edildiğinde, kullanım yeri ve belirli tiplerin tercihi bakımından önceki yapılarda kullanılan çözümlerin ve denemelerin bir sonucu olarak okunması mümkün olmaktadır. Sivri kemer kuruluş ilkelerinin belirli kurallara bağlı olduğu, Mimar Sinan dönemi yapılarında kullanılan tiplerin konumlarına göre yaygınlık ve bir arada kullanım gibi özellikleri bakımından süreklilik gösterdiği bilinmektedir. Güncel sayısal rölemler ve yerinde ölçümler ile kemerlerin açıklıklarının, yay merkezlerinin yerlerinin, planda ve cephede kemer boyutlarının elde edilmesi sonrasında yapıdaki yerleri tarif edilerek üç kısımda analitik çözümlemeleri yapılmıştır. Aynı katalog bilgilerine sahip olunan önceki yapılar ile kemerlerin tipleri, kullanım yerleri ve boyutları konularındaki tasarım kararları birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak devam eden bir geleneğin, usta mimarın hayatının son evresinde sahip olduğu deneyimin ve bitmeyen yenilik arayışının izleri görülebilmektedir. Yapıda önceki kararların sürdürülmesi yanında müellifin özgürce yenilikler denediği de ortaya çıkmaktadır.

The formal characteristics of the arches used in Edirne Selimiye Mosque and their comparison with other Mimar Sinan mosques in İstanbul

H I G H L I G H T S

- Cooperative analysis of arch types in Ottoman architecture
- Integration of structural and aesthetic elements in Ottoman architecture
- Architectural tradition and innovation in the age of Mimar Sinan

Article Info

Research Article

Received: 03.08.2024

Accepted: 24.12.2024

DOI:

10.17341/gazimmfd.1527773

Keywords:

Mimar Sinan,
Ottoman Architecture,
Edirne Selimiye Mosque,
arch types

ABSTRACT

This study aims to identify the types of arches used in the Selimiye Mosque, constructed by Mimar Sinan in Edirne, and compare them with those in other Sinan mosques in İstanbul. Renowned for its place in Classical Ottoman Architecture and Islamic Art, the Selimiye Mosque is seen as the culmination of Sinan's efforts toward spatial integration and unity between interior and exterior spaces. The use of curved covering elements such as arches reflects solutions and experiments from previous structures. Prior research identified the types of arches in approximately twenty Sinan-era structures in İstanbul, including interiors, porticos, courtyards, and facades, enabling this comparative analysis. Digital surveys and on-site measurements documented the locations of the arches and illustrated their spans, radii, and dimensions in plan and elevation. Analytical evaluations, conducted in three sections based on arch types, examined design decisions regarding their types, locations, and dimensions alongside earlier structures with similar catalog information. The findings reveal a continuing tradition, the experience of the master architect in his final phase, and his pursuit of innovation, showing both continuity with previous decisions and freedom in exploring new ideas.

*Sorumlu Yazar/Yazarlar / *Corresponding Author/Authors : *aliozyalvac@gmail.com, aozyalvac@erbakan.edu.tr / Tel: +90 555 551 2093

1.Giriş (Introduction)

Selimiye Külliyesi, Mimar Sinan tarafından Sultan II. Selim adına Edirne şehir merkezindeki eski saray alanında, Kavak Meydanı olarak bilinen bölgede [1] inşa edilmiştir. Külliye, büyük dikdörtgen bir avlu içinde ortada cami, güneydoğuda ve güneybatıda birer medrese, batıda arasta ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. 976-982 (1568-1574) yılları arasında inşa edilen cami, medreseler ve arastanın doğu yönündeki dükkânları külliyenin başlıca yapılarıdır. Arastanın batı yönündeki dükkânları, tonozlu üst örtüsü, dua kubbesi ve sıbyan mektebi, II. Selim'in vefatından sonra III. Murad döneminde Mimar Dâvud Ağa tarafından tamamlanmıştır [2]. Selimiye Camii'nin arastası camiden biraz sonra inşa edilmiş olsa da yerleşim düzeninden anlaşıldığı üzere, başından beri bir bütün olarak tasarlanmıştır [3]. Bu bütünlük, caminin büyük bir ticaret merkezi ile entegre olmasını sağlamıştır. Genellikle düz bir arazide kurulan Edirne'de, Selimiye Camii tek bir tepe üzerinde, baskın bir kitle olarak yükselmektedir. Selimiye Camii, diğer selâtin camileri gibi ayrıntılı ve geniş bir külliye planı içinde yer almamakla birlikte, çevresindeki birkaç yapı içinde belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır [4]. İstanbul'daki Fatih ve Süleymaniye külliyelerine kıyasla, bulunduğu alanın odak yapısı olarak daha fazla dikkat çekmektedir [5]. Özellikle oldukça düz bir topografyada yer alması, Selimiye Camii'nin her yönden ve çok uzaklardan fark edilmesini sağlamaktadır. Bir ova şehri olan Edirne'de, yaklaşık 70 metre yükseklikte bir alanda bulunan Selimiye Camii, Üç Şerefeli Camii, Eski Camii ve biraz daha uzakta Muradiye Camii ile şehir peyzajına eklenmiştir [6]. Selimiye Camii'nin külliyesindeki medreseler ve arasta, yapının alt yapısını oluşturmaktadır. İki medrese, arasta ve sıbyan mektebi, caminin büyük ölçülerine nazaran daha küçük yapılar olarak inşa edilmiştir ve bu şekilde caminin ihtişamı daha da vurgulanmaktadır. Caminin revaklı şadırvan avlusu, plan yaklaşımıyla cami kütesini yalnız başına yükselen heybetli bir abide gibi hissettirmektedir. Yapının silueti, iç mekân tasarımı ile ilişkili olup tasarım bütünlüğüne ulaşma isteği, büyük ustanın yer seçimi konusundaki bilinçli çabasının da etkisiyle caminin uzaktan bile etkileyici bir görünüme sahip olmasını sağlamaktadır.(Şekil 1)

2011 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dâhil edilen Selimiye Camii, dünya kubbe mimarisinin en ileri örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Caminin kubbesi, ağırlığını sekiz paye ve bunların arkasındaki payanda kemerleri ile dengelemektedir ve bu sistem sekizgen bir kaide üzerine oturmaktadır. Mimar Sinan, bu sekizgen sistemi ideal bir çözüm olarak görmüş ve kubbe sistemini en üst düzeyde geliştirmiştir [7,8]. Necipoğlu'na göre [9] Selimiye Camii, Mimar Sinan'ın mimarlık kariyerinin zirvesini temsil eder ve burada yakalanan mükemmeliyet, Sinan'ın önceki eserlerinde geliştirdiği tekniklerin ve tasarım ilkelerinin bir sonucudur. Selimiye

Camii'nin, Mimar Sinan'ın mekân, ışık ve strüktürel denge konusundaki ustalığını en iyi şekilde yansıttığını belirtir ve bu yapının sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun değil, dünya mimarlık tarihinin de en önemli eserlerinden biri olduğunu ifade eder. Kuban'a göre de [3] kubbeli yapılar tarihinde, büyük boyutlu bir anıtsal tapınağın iç mekân ve dış mimari etkisini dev bir kubbeye bağlayan az yapı bulunmaktadır. Sinan'ın kubbeli mekân tasarımı kuramının ilkeleri arasında, merkezi kubbenin mutlak egemenliği yer alır. Hiçbir strüktürel öge, kubbenin biçimsel ve sembolik büyüklüğüyle yarışacak boyutta değildir ve sekizgen ayaklar, kemerler ve geçit öğeleri, kubbenin egemenliğini vurgulamak için ikinci plana atılır [5]. Yapının simetrisi, ilk kez kapalı alanın köşelerine yerleştirilmiş dört minare ile güçlendirilmiş, ağırlık kuleleri ve kubbe kasnağındaki pencereler yapının dikeylik duygusuna hizmet etmektedir [10, 11].

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi (Purpose, Scope, and Methodology of the Study)

Bu çalışma, Edirne Selimiye Camii'nde kullanılan kemer tiplerinin tespit edilmesi ve İstanbul'da bulunan Mimar Sinan camilerinde kullanılan kemerler ile karşılaştırılmasından ibarettir. Burada tespit edilen kemer biçim özelliklerinin kıyaslanmasında 2017 yılında İstanbul'da Mimar Sinan camilerinde sivri kemer biçimlenişleri üzerine hazırlanan doktora tez çalışmasından [12] yararlanılmakta, bu sayede tasarım kararlarındaki süreklilik ve yeniliklerin ortaya çıkartılması hedeflenmektedir. Yapının güncel rolövesinin 2013-2017 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından (Y. Mimar Acar Avunduk Mimarlık Ofisi-İstanbul) yaptırılmış olması bu çalışmayı sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmeyi mümkün kılmaktadır. Yapının kuruluşunda kubbeyi taşıyan ana kemerlerden başlayarak kesit ve görünüşlerde okunabilen bütün kemerler çalışmaya dâhil edilmiş, avlu ve son cemaat revaklarındaki kemerler, cephelerde açıklıkların üzerinde yer alan kemerler gibi kemerler bulundukları yere göre üç başlık altında incelenmiş ve boyut özellikleri tablolar halinde gösterilmiştir. Ayrıca metinde anlatılan kemerlerin plan ve kesitlerde konumları gösterilmiştir. Anlatım olarak, son cemaat yeri, galeri revakları gibi yan yana gelerek veya aynı cephede düşeyde bir araya gelen kemer gruplarının aynı yerde anlatılması tercih edilmiştir. Yapı kabuğunun içeriden ve dışarıdan okunabilmesi sebebiyle iç mekânda işlenen kemerlerin cephelerde tekrar ele alınmasına gerek görülmemiş, açık galeri revakları gibi yeni eklenen kemer grupları incelenmiştir. Kemerlerin malzeme özellikleri, kemer taşı boyutları, taşıyıcılık kabiliyetleri ve bulundukları yere göre tercih nedenleri gibi konular ise bir çalışmanın kapsamını aşacağından ayrıca ele alınmak üzere burada yer verilmemiştir.

Osmanlı mimarlığı kemerin yoğun olarak kullanımı ile karakterize olmasına rağmen bu konuda literatürde hangi tiplerin kullanıldığı, strüktürel işlevinin yanında üslup özellikleri ve dekoratif kullanımı



Şekil 1. Edirne Selimiye Camii dış görünüş ve harimden görünüş (Edirne Valiliği) (Exterior view, Governorship of Edirne)

gibi konularda yapılarda görülen çeşitliliği yansıtan düzeyde bir açıklama bilinmemektedir. Açıklığın bölünmesi ile kurulan sivri kemerlerden iki merkezli pencir kemer dışında teğetli ve basık kemerler gibi az sayıda başlık altında bu çeşitliliğin indirgenerek isimlendirildiği görülmüştür [13]. Erken çalışmalardan A. Batur'un 1974 tarihli doktora tez çalışması ilk tanımlama, belgeleme ve tasnifleri gerçekleştirmiştir [14]. Yavuz, 1983 tarihli kitabında kemerler konusunu Osmanlı öncesi Anadolu'sunda Selçuklu devri eserleri bağlamında detaylı olarak ele almıştır [15]. Son döneme ait çalışmalarda kemer konusu yeniden gündeme gelmiş, Durmuş, [16] tez çalışmasında erken dönem Osmanlı mimarlığında kemer kullanımını incelemiş, Uzun [17] tez çalışmasında Osmanlı devri mimarisinde kemeri Edirne özelinde ele almıştır. Küçükkaya [18] Türk tipi sivri kemerin kökeni üzerinde durmuş ve kuruluş ilkelerinin detaylı açıklamasını yapmıştır. Osmanlı klasik dönemi eserlerinin tek yapı ölçeğinde ele alındığı morfolojik analiz çalışmaları [19] yanında galeriler [20], avlu kapıları [21] gibi yapı bölümleri özelinde yapılan çalışmalarda da kemer kuruluş ilkeleri ile karşılaşılmaktadır. Konu hakkında güncel yurtdışı yayınlardan özellikle gotik mimarlığa ilişkin [22] çalışmalar yanında İslam ülkelerinde mukayeseli analiz çabaları [23] görülmektedir.

Osmanlı mimarlığında sivri kemer kullanımına ilişkin çalışmalar doğrultusunda, açıklığın bölünmesi ile kurulan (Farsça beş anlamında, beşlik) pencir kemerin dışında, bu mantığın başka hangi sivri kemer tiplerini ortaya çıkardığı ve yapılardaki kullanım yaygınlığı konusunun yeterince açıklanmamış olduğu ve üzerinde durulmayı hak ettiği öne sürülebilir. Kemer yaylarının çizilmesinde merkez noktalarının bulunması ile ilgili olarak açıklık hattı üzerinde 2 nokta dışında, merkez hattının altında başka noktalar tayin edilmesi ile farklı yay merkezleri olan dört merkezli sivri kemerlerin tasarım yöntemleri üzerine de 15. yüzyıl matematik kitaplarından örnekler verilmiştir [24]. Bu kaynakların işaret ettiği gibi, bir açıklığın geçilmesinde bir veya bir dizi kemerin düzenlenmesi durumunda, yatay düzlemde kemerin açıklığı ile istenilen kilit taşı seviyeleri içinde farklı kemerlerin önceden bilinen nitelikleri sayesinde seçilerek tercih edildiği, bir arada kullanıldığı birçok yapıda örnekleri ile ortaya konmaktadır. Söz konusu yapıların strüktürel kurgusu içinde kemerler, hem eğrisel üst örtüleri taşıyan baldakenin kuruluşunda ve duvar payandaları üzerinde, hem avlu, mahfil veya galeri gibi revaklı bölümlerin cephelerinde, aynı şekilde kapı – pencere gibi açıklıkların geçilmesinde kullanılmış olması sebebiyle, tasarım aşamasında yapıların mimari ifadelerini belirleyen önemli unsurlardır. Sinan mimarlığında yapısal elemanların varlığını açıkça dışı vurma ve yapı kabuğunun kendini her iki yüzde gizlemeden göstermesi yaklaşımı mimaride üslup belirleyicisi olarak kabul edilen kemerlerin yapı görünüşünde egemen unsurlar olmasının diğer sebepleridir.

Son cemaat yeri revakları, cami iç mekânlarında mahfili taşıyan kemerler veya cephelerde dış yan sofa revakları kemerleri gibi bir dizi veya kemer grubu olarak tasarlanan bölümlerde teğetli, yuvarlak ve sivri kemerlerin bir grup olarak düzenlendikleri bilinmektedir. İncelenen yapı sayısı arttıkça bu konuda davranış kalıpları ve süregelen tercihler olduğu da ortaya çıkmaktadır. Taşıyıcılığın ön planda olduğu kemerler için kesit tayini sorgulaması ve malzeme dayanımı gibi araştırmaların yapılabilmesi için yine kemerlerin tiplerine göre sınıflandırılması ile oluşturulan kataloğun hazırlanması, anlamlı yorumlar yapılabilmesi için güncel rölevaleri elde edilebilen belli sayıda yapının incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada daha önce katalog çalışması yapılan camilere Edirne Selimiye Camii ile bir yenisi eklenirken, öncekiler ile kıyaslama yapma imkânı elde edilmiştir. Burada ele alınacak kemerlerin daha önceki İstanbul Mimar Sinan Camileri ve diğer bazı camilere dair yapılmış olan aynı konudaki katalog çalışmalarında yer alan kemerler ile kıyas yapılabilmesi ve aynı özellikleri yönünden değerlendirilebilmesi adına benzer bir sınıflandırma ve isimlendirme tercih edilmektedir.

Makale sayfa sınırı içinde ele alınan tüm kemerlerin çizimlerine yer verilmesi mümkün olmadığı için yapının betimlenmesi ile konumları açıklanan kemerlerin gerekli tüm özellikleri tablo halinde verilmektedir. Öncelikle kemerin açıklığı, kemer yaylarının yarıçapı ve yay merkezleri arasındaki mesafe, kemerin üzengi seviyesi ve merkezlerin zeminden yüksekliği ile planda ve kesitte kemerin boyutu gibi tüm değerler diğer benzer dönem yapılarındaki kemerler ile karşılaştırılabilmektedir. Burada öncelikli olarak merkezler arasındaki mesafenin açıklığa oranı şeklinde pencir kemer (1:5) örneğinde olduğu gibi kemerin tipini belirleyen oran, kemerin kullanıldığı askı kemeri, pencere üstü ya da avlu revaklarında ne sıklıkla tercih edildiği, hangi açıklıklarda hangi kemer tiplerinin yoğun kullanıldığı, iki merkezli sivri kemer dışında teğetli ve daha fazla merkeze sahip kemerlerin nerelerde kullanıldığı ve ikili üçlü kemer gruplarının oluşumunda yan yana gelen tiplerin neler olduğu sorgulanmaktadır.

Kemerlerin analitik çözümlenmesinde kullanılan yöntem, güncel sayısal rölevaler ve bunlara kaynaklık eden dijital ölçüm bilgilerinin ilgili kurumlardan gerekli izinler ile elde edilmesi, gerektiğinde yerinde ölçümler ile kemer yaylarının profillerinin çizilmesi üzerine kuruludur. (Edirne Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylı rölevo projeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 31.03.2021 tarih ve E-4382126-755.02.05-44966 sayılı yazısı ile temin edilmiştir.) Ele alınan yapıda iç mekânda kubbeyi taşıyan kemerlerden başlayarak duvar payandaları üzerindeki kemerler, son cemaat yeri ve avludaki kemerler, pencere üstlerindeki boşaltma kemerlerine kadar belirli bir düzen içinde tüm özellikleri ile ele alınarak önceki yapılarda elde edilen verilerle kıyas yapılmaktadır. Bu sayede hangi şema içinde nerede hangi tip kemerin kullanıldığı gibi sorulara cevap verilebilmektedir. Çalışmanın takip edilebilmesi için metin içinde strüktür kurgusu izah edilerek kubbeyi taşıyan askı kemerlerinden ayaklar üzerinde serbest ve duvar payandaları üzerindeki kemerlere ve pencere üstlerindeki boşaltma kemerlerine dek tüm kemerlerin konumları tarif edilmiş, görseller ve çizimler ile seçilen elemanların takip edilebilmesi ve bulguların anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Kemerlerin ölçülmesi, yay merkezlerinin bulunması ve tiplerin tayin edilmesi konusu çalışmanın esasını teşkil etmektedir ve yapıların ömrü boyunca farklı etkiler altında kaldıkları düşünüldürse hata payının olacağı söylenebilir. Yapıların strüktür kurgusunda aksiyal simetri, tekrar eden pencere düzenlemeleri veya avlu kemerleri gibi aynı nitelikte birden fazla kemerin bir arada bulunması ile tümünün incelenerek ortak özelliklerinin belirlenmesi mümkün olmaktadır. İncelenen yapının plan ve kesit özelliklerinden bahsedilirken dönemin ölçü birimi olan "zira" cinsinden karşılıklarının verilmesi sonraki çalışmalara katkıda bulunmak amacıyla özellikle eklenmiştir.

2. Edirne Selimiye Camii'nin Mimari Özellikleri (Architectural Features of the Edirne Selimiye Mosque)

Selimiye Camii'nin harim kısmında, altısı serbest, güney yönünde mihrap bölümünün köşelerinde yer alan iki paye ile birlikte toplam sekiz payeye oturan merkezî kubbe elde edilen güncel rölevalere göre 31,30 metre çapında ve 42,25 metre yüksekliğindedir. Altı serbest payenin ikisi kuzeyde, dördü ise yanlardaki duvarlara yaklaştırılmıştır ve bu düzenleme, ortadaki büyük alanın merkezî kubbe altında bölünmeden toplanmasını sağlamaktadır. Böylece, merkezî planda geniş ve ferah bir mekân bütünlük içinde elde edilmiştir. Serbest payeler, duvar payandalarına küçük kemerlerle bağlanmış, duvar payandaları arasında önleri sütunlu ve kemerli üst kat mahfilleri oluşturulmuştur. Daha üstte, geniş sivri kemerlerle beden duvarları kademelenilerek içe doğru çekilmiş ve köşelerde birer eksedraya yer verilmiştir. Payeler, üstte sivri kemerlerle birbirine bağlanmış ve kemer araları mukarnaslarla dolgulanarak üzerine ana kubbe yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, Selimiye Camii'nin iç mekânında

geniş ve ferah bir atmosfer yaratmakta ve ziyaretçilere etkileyici bir görsel deneyim sunmaktadır [25,26]. Şehzade ve Süleymaniye camilerine kıyasla daha küçültülmüş yarım kubbeler arasından yükselen ana kubbesiyle dikkat çeken yapıda ortaya konan kararlar, dönemin teknoloji ve yaratıcılığının ortak bir simgesi olarak değerlendirilmiştir.

Sinan'ın mekân bütünlüğüne ulaşma çabalarının zirvesi olan Selimiye Camii, Süleymaniye dâhil olmak üzere bütün sultan camilerini ve Ayasofya'yı geride bırakarak dünya sanat tarihinde müstesna bir konum işgal etmektedir. [27]. Selimiye Camii, Kuban'a göre [28] doğu İslam ve Akdeniz dünyasının yapı geleneklerini birleştirir. Doğudan kubbenin simgeselliği ve trompu, Akdeniz'den ise çevre koridorlu çardak alınır. Köşelere diyagonal yerleşen trompların taç kemeriyle sekizgen bir kaide olduğundan, sekizgen çardak kurgusu kendiliğinden ortaya çıkar. Eğer taşıyıcı çevre duvardan bağımsız olarak yer alıyorsa, çevre koridorlu sistemler gelişir. Sekizgen çardağın duvarlar ile bütünleştiği Rüstem Paşa Camii, ideal olarak Selimiye Camii'nde görülen bir versiyonunu, yeni bir üslupla yorumlamıştır. Azapkapı Sokullu Camii ise Edirne Selimiye Camii'nin tasarımında önemli bir adım olan sekizgen taşıyıcı sistemi vurgulamıştır [29]. Lüleburgaz Sokullu Camii ise dış görünüşünde güçlü bir plastik ifade ile bu yönde bir adım atmıştır. Bu camiler, Osmanlı mimarisinde sekizgen çardak kurgusunun farklı yorumlarını sunarak, mimari çeşitliliği ve gelişimi gösterirler. Selimiye Camii'nin bu kurguyu nasıl zirveye taşıdığı ve diğer yapıların nasıl birer örnek aldığı, Osmanlı mimarlık tarihindeki önemli bir dönüm noktasını temsil eder [30]. Sekizgen çardak kurgusu iç mekânda kubbe seviyesinde kemer sayısının artması ve kubbeyi taşıyan kemer boyutlarının küçülmesi ile kubbe büyüklüğünün vurgulanmasına hizmet ederken diyagonal yerleşimleri ile kesit düzleminde kemerlerin görünüşe hâkim unsurlar olarak düşeyde kademeli görünüşlerinin etkisini artırır. Selimiye Camii'nin revaklı avlusu yapı ile eş büyüklükte bir alana oturmakta, bu bölüm Osmanlı mimarisinde 200 yıldır uygulanması ve selâtin camileri için karakteristik bir unsur olması yanında, Selimiye örneğinde cephelerin de tamamlayıcısı konumundadır. Avlu cepheleri çift sıra pencerelerle donatılmış, alt sıra pencereler sivri kemerli alınlıklı ve dikdörtgen açıklıklı, üst sıra pencereler ise sivri kemerli açıklıklara sahiptir. Üç yönde yer alan avlu kapılarından kuzeydeki kapı hafif dışa taşkın olup mermer malzemesi, kitabesi ve alınlık düzeniyle dikkat çekmektedir. On sekiz kubbeli revaklı avlu, mukarnaslı başlıklı sütunlara oturan sivri kemerlerle çevrilmiştir ve iki renkli taş malzeme kullanımıyla cepheler hareketlilik kazanmıştır. Kible cephesinde, mihrap nişinin yanlarındaki bölümler doğu – batı cephelerine benzer şekilde revaklı olarak düzenlenmiş ve yapıya hareketlilik kazandırılmış, harim kütesinin masif duvar etkisi hafifletilmiştir. Özellikle mihrap nişi çevresindeki revaklı yapılanma, önceki yapılarından daha gelişmiş bir çözümleme olarak öne çıkar. Kuran bu uygulamayı Şehzade Mehmet Camii'ndeki iç mekândan bağımsız yan revaklar ve Süleymaniye Camii'ndeki cepheden farklı dile sahip çatılı yan sofalar denemelerinden sonra her iki meseleyi çözüme kavuşturan, dışarıda cephe ile uyumlu ve mahfil katı olarak iç mekâna katılan düzenlemesi ile bir tasarım başarısı olarak görmüştür [27]. Bu düzenlemeler, yapıda kullanılan kemerli bölümlere cami cephelerinde yenilerini eklemiş, şadırvan avlusuna girmeden harim cephelerinde serbest ayaklar ve sütunlar üzerinde kemer dizileri ile kurulan sofa düzenlemelerine ilk kez bu yapının kible yönü cephesi de dâhil olmuştur.

3. Edirne Selimiye Camii'nde kullanılan kemerlerin biçim özellikleri (Form characteristics of the arches used in the Edirne Selimiye Mosque)

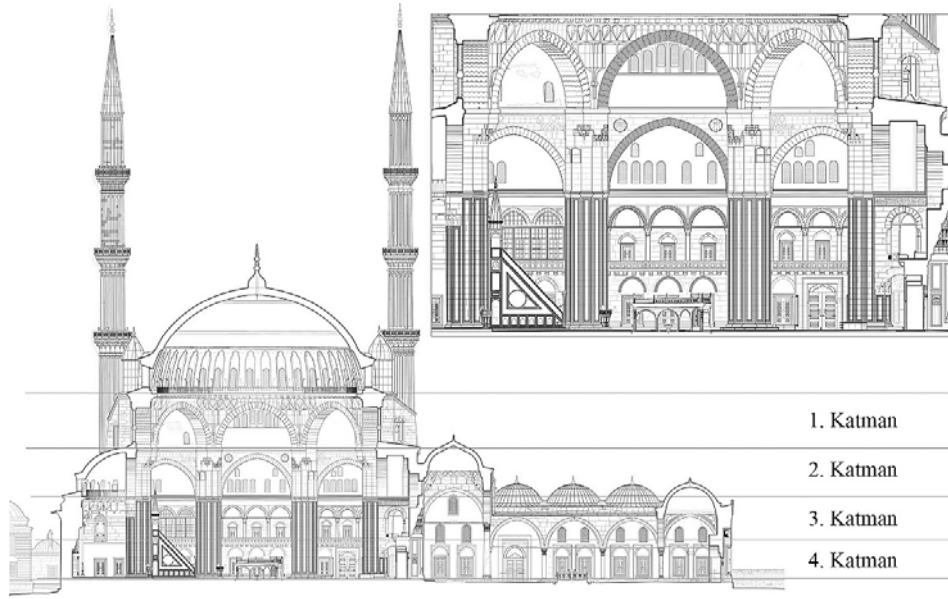
İstanbul'daki önemli Mimar Sinan camilerinde kullanılan kemerler ile karşılaştırılmasının yapılabilmesi için öncelikle Edirne Selimiye

Camii'nde kullanılan kemerlerin konumlarına göre tiplerinin ve boyutlarının belirlenmesi gerekmektedir. Kubbeyi taşıyan ayakları bağlayan askı kemerlerinden başlayarak altlarında duvar payelerini bağlayan sivri kemerler, galeri katı cephelerinde sütun ve ayaklar üzerinde bulunan sivri kemerler, zemin kat revaklı bölümlerde bulunanlar ve pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleri gibi boyut özellikleri ölçülebilen tüm kemerler ele alınmaktadır. Dış mekânda son cemaat yeri ve avlu revaklarında bulunan kemerler ile harim cephelerinde açık sofaların düzenlenmesinde kullanılan kemerler çalışmaya dâhil olup yalnız kapı boşlukları üzerindeki basık kemerler kuruluş ilkeleri farklı olması sebebiyle detaylı olarak incelenmemiştir. Yapının strüktürel kurgusunun zihinde canlandırılabilmesi için yazı diline aktararak modellenmesi ve kemerlerin bu kurgu içinde konumlandırılmaları yolu takip edilmiştir. Cami, harim ve avlu olmak üzere iki benzer boyutlu dörtgen alandan oluşmaktadır. Avlu ve son cemaat yerinde bulunan kemerler ile cephelerde bulunan kemerler iç mekândaki kemerlerden ayrıca ele alınırken bu sayede kesit ve cephe görünüşleri üzerinden yerleri ve sayılarının takip edilebilmesi sağlanabilmektedir. İç mekândaki kemerler A, son cemaat yeri ve avlu kemerleri B, cephelerde yer alanlar C harfi ile etiketlenmiş ve (Tablo 1, 2 ve 3) sıralanmıştır.

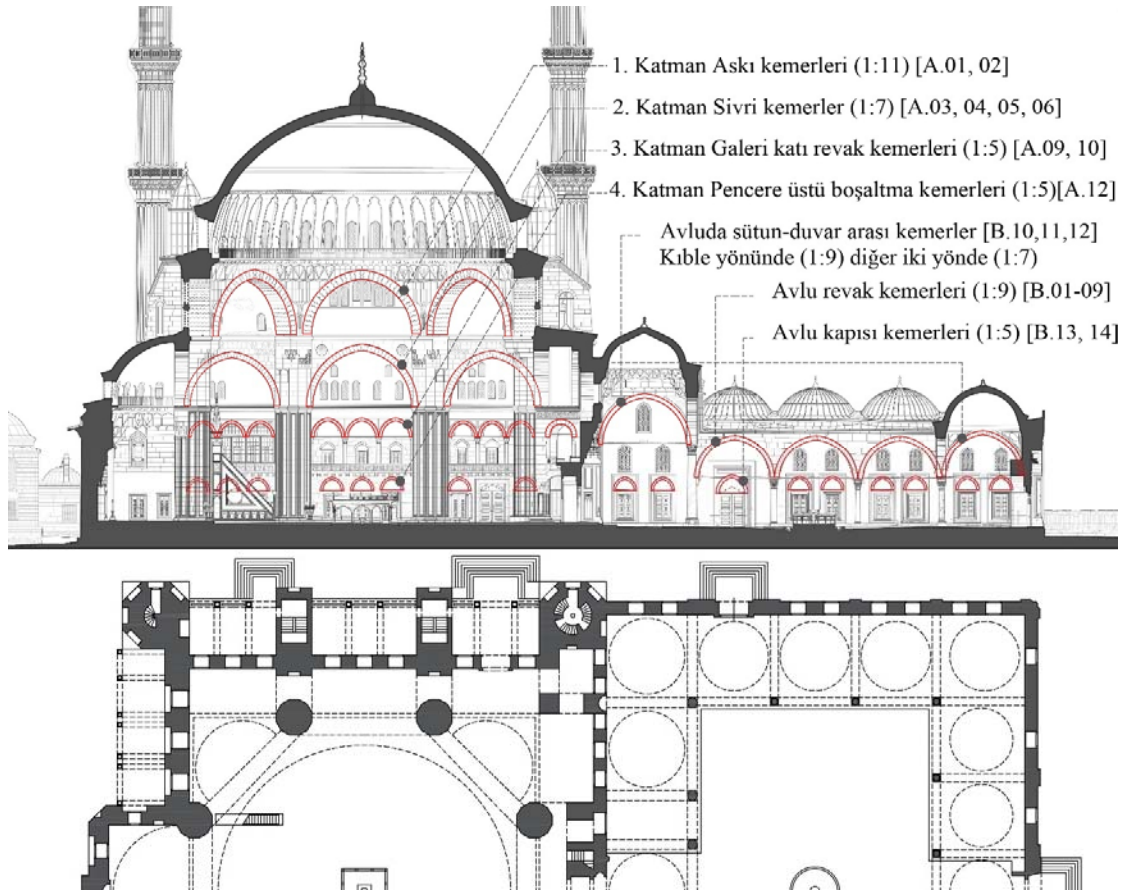
Cami kesitinde (Şekil 2) iç mekânın dört seviyeden oluştuğu görülür. İlk ve en üst katman içeriden 42,30m yüksekliğe ulaşan merkezi kubbenin oturduğu çokgen kasağı taşıyan 8 kemerden ibarettir. Merkezi kubbe güncel rölöveye göre yaklaşık 31,30m açıklığı örtmekle birlikte merkezi, sekiz ayağı bağlayan kemerlerin kilit taşında bulunan 32,50m çaplı bir dairenin yay parçasıdır. Sekizgen çardağın dört köşesinde eksedralar bulunurken dışarıda ağırlık kuleleri ve onları destekleyen payandalar bu seviyeden yükselmeye devam ederler. Yapı kesitine bakıldığında (Şekil 3) zemin planını oluşturan yan revaklı bölümlerden sonra kütle iki yönde 6,45m (8,5 zira) geri çekilmekte, bir üst katta yine 4,91m (6,5 zira) geri çekilerek sekiz kemerin üzerinde 37,25m (49 zira) boyuta gelmektedir. Kubbenin oturduğu 3,00m (4 zira) kalınlığa sahip kemerlerin arasında içeriden algılanan açıklık böylece yaklaşık 31,30m (41 zira) olmaktadır.

İkinci katman 27,50m seviyesinden başlar ve bu aralıkta egemen unsur sekiz ayağı planın köşelerindeki kare ayaklara, gerilerindeki beden duvarlarına ve birbirine bağlayan sivri kemerlerdir. Çifte kemerler cephede de aynı şekilde görünür durumdadır. İkinci katmanda ayrıca mihrap bölümünü örten pencereli kasağa sahip yarım kubbe bulunur ve sivri kemerlerin içleri de pencereler ile boşaltılmıştır. 19,50m seviyesinde başlayan üçüncü katmanda doğu ve batı yönünde mahfil katının merkezi mekâna bakan cephelerinde yer alan revak kemerleri ve kuzey yönünde mahfilde dolaşımı sağlayan boşlukların üzerinde, ayaklardan beden duvarlarına atılmış yuvarlak kemerler görülür. Revakların arkasında dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleri ve sütunları bağlayan sivri kemerler cephede tekrar eder. Dördüncü katmanda incelenen kemerler zeminde doğu ve batı yan revakları ile mihrap yönünde açık sofa revak kemerleri, hünkâr mahfilini taşıyan kemerler, cümle kapısının iki yanındaki üçlü kemer grupları ve pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleridir.

Dördüncü katman giriş kotundan 11,75m (15,5 zira) yüksekliğe ulaşmaktadır ve planda yapının en geniş dış konturlarını oluşturur. Plan dıştan (63,00 x 53,70m) (86 x 71 zira), içeride payelerin ardında, büyük payandaları birbirine bağlayan duvarlar (45,10 x 36,00m) (59,5 x 47,5 zira) boyutlarındaki iç mekânı sınırlandırır. Dışarıya açılan yan revaklar doğu ve batı yönünde (ortada bir uzun, uçlarda iki kısa olmak üzere) cami harimine, üst kat mahfillere ve hünkâr mahfiline ulaşmayı sağlar. Bu üçer bölümden ortadaki geniş olanlar (10,45 x 5,90m), uçlardakiler (8,90 x 5,80m) büyüklüğündedir. Sekiz paye 3,75m (5 zira) çapta olup aynı genişlikte payandalar doğu ve batı yönünde



Şekil 2. Edirne Selimiye Camii, yazıda tarif edilen seviyelerin kesitte gösterimi (Kesit kaynak: VGM Arşivi)
(Sectional representation of the levels described in the text - section source: Directorate General of Foundations Archive)



Şekil 3. Edirne Selimiye Camii kesiti, harim ve avlu batı yönünde kemerlerin gösterimi, altında planı
(Rölöve: VGM Arşivi, rölöveler esas alınarak yazar tarafından düzenlenmiştir.)
(Locations of the arches on the long section and plan below)

payelerden 2,30m (3 zira) mesafeden başlayarak dışarıya doğru 9,10m (12 zira) uzanırlar. Bu payadaların oluşturduğu giriş bölümleri

sayesinde büyük kubbeli harime yalnızca 1,50m (2 zira) kalınlığında duvarlardaki kapılardan geçilerek ulaşılır.

Tablo 1. Edirne Selimiye Camii iç mekânda incelenen 16 farklı kemerin biçim ve boyut özellikleri
(Shape and dimension characteristics of arches examined in interior spaces)

A	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16
<i>Ka</i>	1036	1034	1018	870	1014	869	1015	588	289	236	224	197	220	280	221	180
<i>Ky</i>	563	563	577	493	575	493	575	333	169	139	112	117	112	122	130	1.04
<i>KY</i>	653	653	650	564	647	565	646	376	200	169	161	140	138	146	155	126
<i>y/a</i>	0,54	0,54	0,56	0,56	0,56	0,56	0,56	0,56	0,59	0,59	0,5	0,59	0,50	0,43	0,59	0,59
<i>Kr</i>	565	565	581	497	579	497	580	336	172	141	112	118	94	105	133	105
<i>Km</i>	94	94	145	124	145	124	145	84	57	47	0	39	31	70	44	35
<i>Kd</i>	11	11	7	7	7	7	7	7	5	5	O	5	7T	4T	5	5
<i>Ku</i>	22	22	14	14	14	14	14	14	10	10	-	10	-	-	10	10
<i>Hu</i>	1955	1946	1213	1213	1213	1213	1229	1233	896	901	907	346	348	347	307	317
<i>Hm</i>	1977	1964	1224	1235	1223	1226	1224	1235	896	901	931	346	348	343	301	337
<i>Kk</i>	94	94	71	71	71	71	71	33	30	30	49	23	23	23	23	21
<i>Kg</i>	214	216	144	144	144	144	153	137	60	60	-	-	59	60	51	51
<i>Ht</i>	2542	2543	1801	1725	1800	1726	1799	1569	1066	1040	1043	463	458	462	432	442
<i>HT</i>	2635	2636	1868	1794	1868	1795	1871	1612	1096	1070	1093	487	484	486	456	464

Ad	Seviye	Tip	Konum	Açıklık
<i>A.01</i>	1	1:11	Harimde kubbeyi taşıyan 8 kemerden mihrap yönündeki	1036
<i>A.02</i>	1	1:11	Harimde kubbeyi taşıyan 8 kemerden batı yönündeki	1034
<i>A.03</i>	2	1:7	Harimde ayakları birbirine bağlayan kemerler, batı yönü ortadaki	1018
<i>A.04</i>	2	1:7	Harimde ayakları birbirine bağlayan kemerler, batı yönü iki baştakiler	870
<i>A.05</i>	2	1:7	Harimde ayakları birbirine bağlayan kemerler, mihrap yönü ortadaki	1014
<i>A.06</i>	2	1:7	Harimde ayakları birbirine bağlayan kemerler, mihrap yönü iki yandakiler	869
<i>A.07</i>	2	1:7	Harimde cümle kapısı yönünde ortada büyük sivri kemer	1015
<i>A.08</i>	2	1:7	Harimde cümle kapısı yönünde ortada küçük sivri kemer	588
<i>A.09</i>	3	1:5	Harimde batı yönü galeri katı cephesi revaklı düzenleme ortadaki kemerler	289
<i>A.10</i>	3	1:5	Harimde batı yönü galeri katı cephesi revaklı düzenleme başlardaki kemerler	236
<i>A.11</i>	3	O	Giriş duvarı galeri katında payeden duvara atılmış yuvarlak kemerler	224
<i>A.12</i>	4	1:5	Harim zemin kat batı cephesi pencere üstü boşaltma kemerleri	197
<i>A.13</i>	4	1:7T	Cümle kapısı iki yanında 3lü kemer grubu teğetli kemerlerden ortadaki	220
<i>A.14</i>	4	1:4T	Cümle kapısı iki yanında 3lü kemer grubu teğetli kemerlerden uçtakiler	280
<i>A.15</i>	4	1:5	Zemin katta hünkâr mahfilini taşıyan sivri kemerler batı yönü	221
<i>A.16</i>	4	1:5	Zemin katta hünkâr mahfilini taşıyan sivri kemerler kuzey yönü	180

(Ka) Kemer Açıklığı olarak merkez hattındaki genişlik, (Ky) Kemer yayı yüksekliği veya merkez hattından kemer karnının en üst noktasına olan mesafe, (KY) Kilit taşının tepe noktası yüksekliği veya merkez hattından kilit taşı tepe noktasına olan mesafe, (y/a) Kemerin Yükseklik / Açıklık Oranı, (Kr) Kemerin Karnı Yarıçapı, (Km) Yay Merkezleri Arası Uzaklık, (Kd) Açıklık / Merkezler arası uzaklık, (Ku) Açıklık / Merkez Açıklık Aksına Uzaklığı, (Hu) Kemerin Üzengi Seviyesi veya kemer başlangıcının zeminden yüksekliği, (Hm) Kemerin Merkez Hattı Seviyesi veya yay merkezlerinin zeminden yüksekliği, (Kk) Kemerin Cephede Kalınlığı olarak karnı ve sırt yayları arasındaki mesafe, (Kg) Kemerin Planda Derinliği, (Ht) Karnı Yayının Tepe Noktası Seviyesi veya kemer gözü tepe noktası zeminden yüksekliği, (HT) Kemerin Tepe Noktası Seviyesi / Kilit taşı üst noktasının zeminden yüksekliği (cm) – (O) ile gösterilen tip yuvarlak kemeri, (T) harfi teğetli kemeri ifade etmektedir.

3.1. İç Mekânda Bulunan Kemerlerin Biçim Özellikleri (Form features of the arches in the interior spaces)

İç mekânda en büyük kemerler birinci katmanda kubbeyi taşıyan ayakları birbirine bağlayan eş boyutlu sekiz kemerdir. Bunlardan mihrap yönündeki iki merkezli sivri kemer {A.01} 10,36m açıklığa sahip olup açıklığın 11'e bölünmesi ile bulunan noktalardan çizilen yaylardan (1:11) meydana gelmiştir. Merkezler arası açıklığın azalması ile kurulan daireye daha yakın kemerler diğer camilerde de benzer şekilde üst kotlarda karşımıza çıkmaktadır. Kemerlerin diğer boyut özellikleri tabloda bulunmaktadır (Tablo 1). Batı yönündeki büyük sivri kemer {A.02} yine 10,34m açıklığa sahip ve aynı tiptedir. Kemer yaylarının merkezlerinin seviyesi üzengi seviyesinin bir miktar (0,18m) üzerindedir. Bu merkez – üzengi arası mesafe farklılıkları yapılar da kemerin başlangıç ve bitiş noktasında bir hizalama aracı olarak kullanılmıştır. Büyüklük sıralaması ile aşağı doğru devam edildiğinde; ikinci katmanda batı yönünde ortada büyük kemerin altında yer alan ve payeleri birbirine bağlayan sivri kemer {A.03} yine 10,18m açıklığa sahip ancak açıklığın 7'ye bölünmesi ile kurulmuş (Kd:7) daha sivri bir iki merkezli kemerdir (Şekil 3). İki yanında bulunan {A.04} kemerler aynı tipte ancak açıklıkları 8,70m'dir. Mihrap yönünde aynı üçlü düzenleme tekrar eder. Ortada

{A.05} 10,14m açıklığa sahip yedilik (pencî benzeri ama açıklığın 5 değil 7 eş parçaya bölünerek merkezlerin tespit edildiği) iki merkezli sivri kemerin iki yanında {A.06} aynı tipin 8,69m açıklıklı emsalleri bulunur.

Cümle kapısı yönünde ikinci katmanda ortada yedilik iki sivri kemer görülür. Büyük olan {A.07} 10,15m açıklığa sahip iken küçük ve gerideki {A.08} 5,88m açıklığa sahiptir. İkinci katmanda ayakları birbirine bağlayan yedilik tipteki sivri kemerler yan cepheler ve kuzey yönünde 2,79m aralıklı çifte kemer şeklinde olup dışarıda cephede tekrar etmektedir. Diğer bir deyişle duvar kalınlığını oluşturan payandaların iç ve dış sınırında iki eş özellikli kemer olup içteki harimde payeleri birbirine bağlarken cephedekilerin içleri pencere ile donatılmıştır.

Harimin batı yönünde yukarıdan aşağı doğru hareket edildiğinde, üçüncü katmanda ortada baklava başlıklı iki sütuna oturan 3 pencî (beşlik) kemer yer alır. Ortadaki {A.09} kemerin açıklığı diğer ikisi gibi 2,89m ve açıklığın 5'e bölünmesi ile bulunan noktalardan çizilen yaylar ile kurulmuştur. Aynı seviyede önde ve arkada üçlü kemerler sütunların üzerinde tekrar eder. Kuzey ve güney yönünde üçlü gruplardaki pencî kemerlerin {A.10} açıklığı daha küçük (2,36m)

ölçülmüştür. Mahfil katında revak kemerlerinin gerisindeki duvarda iki merkezli sivri ve teğetli kemerler görülmekle birlikte cephede ayrıca ele alınmışlardır. Buna benzer şekilde mahfil katına ışık almak amacıyla kemer aynalarının ajurlu şebekeler ile boşaltıldığı ve cephe düzeninde önemli bir eleman olarak kullanıldığı bir başka örnek yine sekiz destek şemalı 1585 tarihli İstanbul Mesih Mehmet Paşa Camii'dir Sayısal analizler Selimiye Camii'nin Edirnekapı Mihrimah Sultan gibi örnekler yanında daha az açıklık yüzey oranına sahip olmakla birlikte tüm cephelerin benzer saydamlığa sahip olduğunu ve iç mekân aydınlatmasında önemli emsalleri arasında en dengeli tasarıma sahip olduğunu göstermiştir [31].

Zeminde çokgen plan üzerinde yer alan ana payeleri gerilerindeki duvar payandalarına bağlayan küçük kemerler üst kat galeri tavan hizasında ve yuvarlak tiptedir. Aynı şekilde cümle kapısı üst kat mahfilde dolaşım sağlayan kare ayaklar ile duvar arasına atılmış kemerler de yuvarlak tiptedir. Cümle kapısı üzerinde ayaklar ile kuzey duvarı arasına atılan yuvarlak kemer {A.11} 2,24m açıklığa sahiptir. Bu kemerler batı cephesinde simetrik olarak yer aldıkları gibi doğu ve batı cephesinde aynı ölçülerde ve tiplerde tekrar etmektedir. Batı cephesinde dördüncü katmanda ortada iki payenin gerisinde üst kat mahfil taşıyan duvardaki mermer söveli pencerelerin üzerinde yine açıklığın beşe bölünmesi ile kurulmuş hafifletme kemerleri görülmektedir. Ortadaki kemerin {A.12} açıklığı 1,97m'dir. Böylece yukarıdan aşağıya 11, 7 ve 5'lik kemerlerin bir arada kullanıldığı, aşağı indikçe kemerlerin sivrildiği görülmektedir.

Zemin katın kuzey yönünde, cümle kapısının iki yanında, payeler ile köşelerdeki kare kesitli ayaklar arasında üst kat mahfil taşıyan ve ortada iki sütuna oturan üç kemerli düzenlemeler görülür. Her iki yanda simetrik olan kemer grubu ortada bir küçük, yanlarda iki büyük açıklıklı teğetli kemerden oluşmaktadır. Ortadaki {A.13} 2,20m açıklığa sahip teğetli sivri kemer, açıklığın 7'ye bölünmesi ile bulunan merkezlerden çizilen 65° yaylar üzerine teğetli kurulmuştur. Yanlardakiler ise {A.14} merkezleri arasında 2,80m olan açıklığa sahip olup merkezleri arası mesafe açıklığın dörtte biridir. Bu sayede üçlü kemer grubunun kilit taşı seviyesinde hizalandıkları görülmektedir (Şekil 4). Az rastlanan bir uygulama örneği olarak istenen takye noktası (kemer karın yayı tepe noktası) seviyesine göre yayların 60° den büyük yaylar çizilmiş olduğu görülür ki bu kemerler, incelen Sinan eserleri arasında (0,43) yükseklik / açıklık oranı ile en basık tiplerin başında gelmektedir. Aynı teğetli profil ortada müezzin mahfilinin mermer sütunlara oturan dilimli kemerlerde de tekrar etmektedir. Harimin doğu ve batı cephelerinde olduğu gibi 11 ve 7'lik sivri kemer tipleri bir arada kullanılmış, cephede revaklarda göreceğimiz teğetli tiplere burada da yer verilmiştir. Hünkâr mahfilini taşıyan sivri kemerler pencere (beşlik) tipte olup batı yönündekiler {A.15} 2,25m açıklığa, kuzey yönündekiler {A.16} 1,80m açıklığa sahiptir. Zemin kattaki dikdörtgen açıklıklı mermer söveli pencereler üzerindeki pencere hafifletme kemerleri ile aynı seviyede bir bütünlük

içindedirler. Kapıların üzerindeki düz ve basık tipteki kemerler iki merkezli sivri kemerler olmadıkları için detaylı incelemesine burada yer verilmemiştir.

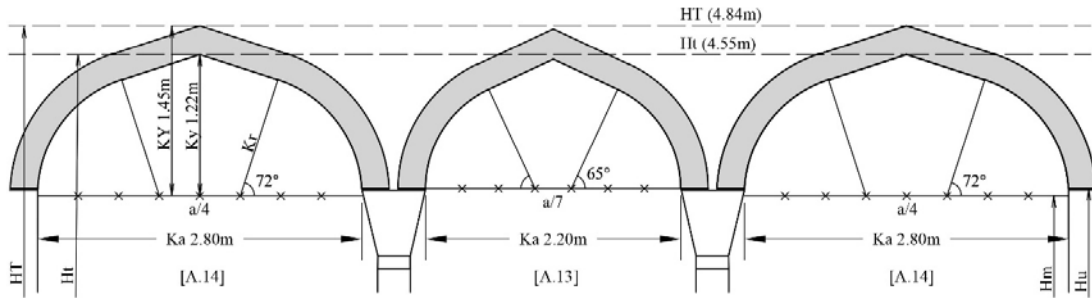
3.2. Son Cemaat Yeri ve Avluda Bulunan Kemerlerin Biçim Özellikleri

(Form Features of the Arches in the Last Prayer Hall and Courtyard)

Şadırvan avlusu ve son cemaat yeri revakları, 16 sütun üzerinde caminin cümle kapısı üzerinde ortada mukarnaslı ve yüksek bir, kanatlarda iki toplam beş kubbelidir. Avlu, kuzey yönünde yedi ve yanlarda açıklığa bakan üç olmak üzere toplam 18 kubbe ile örtülmüştür. Üç yönden avluya giriş yapılan kapıların üzerindeki kemerler haricinde sütunları duvarlara bağlayan kemerler ve duvarlarda iki katlı pencerelerin üzerinde boşaltma kemerleri bulunur. Cümle kapısı aksında hem yükseltilmiş kubbe hem sivri kemer yanlarındaki küçük açıklıklı üstten teğetli kemerler girişi işaret etmektedir. Avlu ve son cemaat yerinde başka teğetli sivri kemer olmasa da cami cephelerindeki açık yan sofalarda ve mihrap yönünde zemin kat revak kemerlerinde yoğun teğetli kemer kullanımı bu yapıya özgüdür. Yine harimde cümle kapısının iki yanındaki sekili bölümlerin revaklarında teğetli kemer grupları bulunur. Avluda saçak yüksekliğinin kubbeli cami kütesine nispeten ve onu yüceltecek şekilde aşağıda olması avluya giriş kapılarının yüksekliğini de sınırladığından kapı boşluklarındaki basık kemerin üzerinde tek bir sivri kemer ile giriş tanımlanmış, İstanbul'daki Sinan camilerindeki gibi üst üste ve büyüyen kemer uygulaması yapılmamıştır.

Avlu revaklarının açıklığa bakan cepheleri yanında, sütunlardan duvarlara atılan kemerler, zemin ve üst kat pencereler üzerindeki hafifletme kemerleri ve kapılarda bulunan sivri kemerler incelenmiştir. Avlu ve son cemaat yerinde bulunan kemerlerden 3. katmanda revakları oluşturan sütunları birbirine ve gerilerindeki duvarlara bağlayan kemerler ile tepe pencerelerini oluşturan teğetli kemerler, 4. katmanda ise avlu kapıları ve dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleri bulunmaktadır. Kolay anlaşılması bakımından anlatım avlunun dört cephesi üzerinden yapılmıştır. Planda avlunun kible yönünde son cemaat yeri revakları 10,20m (13,5 zira), doğu ve batı revakları 9,47m (12,5 zira), kuzey yönü revakı ise 8,71m (11,5 zira) derinliğe sahiptir. Son cemaat yerinde açıklıklar sütun akslarından cümle kapısından dışa doğru 12,5 - 5 - 13,5 - 12,5 zira şeklinde düzenlenmiştir. Avluya bakan kemer açıklıkları batı yönünde yine 11,5 zira (8,65m) dir. Revaklar arasında kalan avlu açıklığı 24,60 x 37,12m (32,5 x 49 zira) ve duvardan duvara toplam avlu planı 43.10 x 56.09 (57 x 74 zira) boyutundadır. Avlunun dış ölçüsü doğu - batı yönünde 59,5m (79 zira) ölçülmektedir.

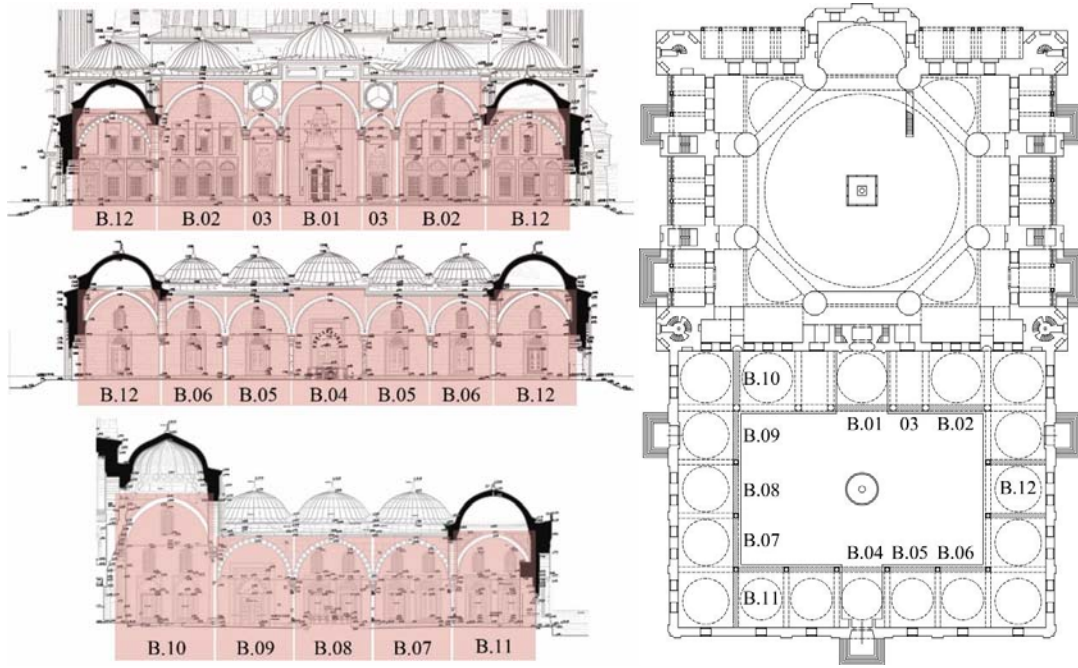
Son cemaat yeri ve avluda kullanılan kemerler için avlunun şemasına bakıldığında (Şekil 5); kible yönünde girişin aksındaki yükseltilmiş



Şekil 4. Selimiye Camii harimi kuzey yönünde cümle kapısı yanlarındaki üçlü sivri kemer düzenlemeleri

(Pointed arch arrangements on both sides of the main entrance door on the north side)

(Yazar tarafından güncel röleveller temel alınarak düzenlenmiştir / Prepared by the author based on the current surveys of the building)



Şekil 5. Edirne Selimiye Camii son cemaat yeri avlu cephesi (üstte), avlu kuzey yönü (ortada) ve batı yönü cephelerinde incelenen kemerlerin isimlendirilmesi ve planda konumlarının gösterilmesi (Yazar tarafından düzenlenmiştir)
(Naming of the arches examined on the courtyard, narthex facade (above), the northern side of the courtyard (center) and the western facades of the Selimiye Mosque in Edirne)

kubbeli birimden başlayarak {B.01}, beş gözlü son cemaat yerinin iki başındaki kemerler {B.02} ve bu ikisi arasında payanda akslarında bulunan küçük ve üstten teğetli sivri kemerler {B.03} ile gösterilmiştir. Avlunun kuzey yönünde giriş kapısı önünde ortadaki sivri kemer {B.04}, yanındakiler {B.05} ve {B.06}, avlunun batı cephesinde ortadaki kemerler {B.07} ve {B.08}, kapı aksındaki revak kemeri {B.09} şeklinde tabloda gösterilmiştir (Tablo 2). Sütunları gerilerindeki duvara bağlayan kemerlerden son cemaat yerinde sütunları cami beden duvarlarına bağlayanlar {B.10} (1:9) oranlı, batı yönünde avlu ihata duvarına bağlayanlar {B.12}, kuzey yönündekiler {B.11} açıklığın 7'ye bölünmesi ile kurulmuş (1:7) iki merkezli sivri kemerlerdir. Avluya bakan cephelerde tüm revak kemerleri (1:9) oranlı olup yalnız cümle kapısının iki yanındaki kemerler girişi vurgulamak için farklılaşmış, üstten teğetli yuvarlak tiptedir. Bu serbest sütunlar arasında ve sütunlar ile duvarlar arasındaki açık kemerlerin dışında kapıların üzerinde, zemin kat dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerinde hafifletme kemerleri olarak ve üst kat revzenli pencerelerin üstlerinde sivri kemerler bulunur.

Avluya batı yönünden girilen kapının iç yüzündeki 2,59m açıklıklı pencî (1:5) kemerin {B.13} bulunduğu zeminden 3,58m cami giriş kotundan 3,22m yükseklikteki merkez hattı ile üzengi seviyesi çakışmaktadır. Kuzey yönündeki kapının iç yüzünde bulunan kemer {B.14} de benzer özelliklere sahiptir. Avluda zemin kat seviyesinde ve kuzey yönünde cami beden duvarında her iki katta bulunan dikdörtgen açıklıklı mermer söveli pencerelerin üzerinde zemin katta pencî, üst kattakilerde teğetli yuvarlak tahfif kemerleri bulunur. Zemin kattakiler {B.15} ortalama 1,90m, üst kattakiler {B.16} 1,25m açıklığa sahiptir. Bunların üzerinde yine teğetli daire kemer açıklıklı revzenli pencereler {B.17} avlunun üç yönünde her pencerenin üzerinde birer tane, kible duvarında ise kubbeli kanatlarda birer tanedir. Özetle şadırvan avlusu cephelerinde zeminde 34 dikdörtgen açıklıklı pencere üzerinde ve 3 kapıda pencî kemerler, kuzey yönünde kible duvarı ikinci kat seviyesinde 10 adet dikdörtgen açıklıklı pencere üzerinde teğetli yuvarlak boşaltma kemerleri ve 30 adet aynı tip kemer ile üstten teğetli revzenli tepe penceresi bulunmaktadır.

Avlu dış cephelerinde kemerler aynı şekilde tekrar ederken doğu – batı yönlerinden giriş yapılan kapıların üzerindeki beşlik pencî kemerler yükseltilmiş, açıklığı da büyüyerek 3,53m, kuzey yönünde 3,63m olmuştur. Kapı iç yüzünde avlu nispetleri ile uyumlu iken dışarıda büyüyen oranlara bağlı olarak yeni bir düzenleme getirilmiştir.

3.3. Selimiye Camii Cephelerinde Bulunan Kemerlerin Biçim Özellikleri

(Form Features of the Arches on the facades)

Avlu ve son cemaat yerinde incelenen kemerlerin avlunun dış cephesinde tekrar ettiğinden bahsedilmiştir. Aynı şekilde yapı ana kütesinin iç-dış bütünlüğü açısından öne çıkan bir eser olmasını sağlayan bütünlük, içeride incelenen kemerlerin yapının üst katlarında dışarıdan okunabilir olması ile ilişkilidir. Birinci ve ikinci katmanda iç mekânda incelenen sivri kemerlerin yapının dış görünüşünde aynı şekilde okunabilir durumdadır. Aynı şekilde üçüncü katmanda, harim galeri katında açıklığa bakan kemerli düzenlemede kullanılan üçlü beşlik (pencî) kemer grupları ve dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleri de cephede tekrar etmektedir. Ancak dördüncü katmanda yapıyı üç taraftan saran açık galeri düzenlemesi ile harime giriş yapılan bölümlerde farklı bir düzenleme görülmektedir. Bu yüzden incelenen kemerler öncelikle yan (doğu – batı) ve güneydoğu (mihrap) cephelerinde açık sofaların revaklarında bulunan kemerler olmuştur. Yan cepheler ve mihrap cephesi incelenirken üst katmanda bulunan kemerler de aynı cephe bağlamı içinde ele alınmıştır.

Doğu, batı ve istisnai bir örnek olarak güney cephesinde zemin kat seviyesinde bulunan açık galerilerin revak kemerleri bu yapıya has, üzerinde durulması gereken bir uygulamadır. Yapıda kubbe ağırlığını taşıyan geniş payandaların yan cephelerde dış sofalar düzenlenmesi ile bu açık galerilerin arasında kalması, bu sayede kütenin ışık-gölge etkisi ile hafifletilmesi Sinan mimarlığında daha önce Şehzade Mehmet ve Süleymaniye Camilerinde görülen bir uygulamadır.

Tablo 2. Edirne Selimiye Camii son cemaat yeri ve avluda incelenen 17 farklı tip kemerin biçim ve boyut özellikleri
(Shape and dimension characteristics of arches examined in last prayer hall and courtyard)

B	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17
<i>Ka</i>	822	890	280	742	667	630	775	774	735	876	787	828	259	262	190	125	114
<i>Ky</i>	454	491	161	410	369	348	428	428	406	483	446	469	153	155	112	72	67
<i>KY</i>	504	540	216	447	416	395	476	474	457	531	487	511	188	194	137	94	84
<i>y/a</i>	0,55	0,55	0,57	0,55	0,55	0,55	0,55	0,55	0,55	0,55	0,56	0,56	0,59	0,59	0,59	0,57	0,57
<i>Kr</i>	456	494	139	412	370	350	430	430	408	486	449	473	155	157	114	62	58
<i>Km</i>	91	99	-	82	74	70	86	86	81	97	112	118	52	52	38	-	-
<i>Kd</i>	9	9	OT	9	9	9	9	9	9	9	7	7	5	5	5	OT	OT
<i>Ku</i>	18	18	-	18	18	18	18	18	18	18	14	14	10	10	10	-	-
<i>Hu</i>	833	833	833	485	466	471	468	468	467	833	485	484	323	327	359	764	708
<i>Hm</i>	857	819	820	489	491	516	447	441	468	822	485	485	323	344	351	772	708
<i>Kk</i>	50	50	50	45	45	45	48	46	48	47	42	43	33	39	24	20	14
<i>Kg</i>	112	112	112	98	98	98	90	90	92	149	93	92	120	133	-	-	-
<i>Ht</i>	1311	1310	981	899	860	865	879	869	873	1306	931	954	475	499	471	844	776
<i>HT</i>	1362	1360	1036	937	907	911	924	915	924	1354	972	995	511	539	496	866	792
Ad	Tip	Konum															Açıklık
<i>B.01</i>	1:9	Avlu revakları kible yönü cümle kapısı aksındaki sivri kemer															822
<i>B.02</i>	1:9	Avlu revakları kible yönü son cemaat yeri revakları iki baştaki sivri kemerler															890
<i>B.03</i>	OT	Avlu revakları kible yönü cümle kapısı aksı iki yanında teğetli sivri kemerler															280
<i>B.04</i>	1:9	Avlu revakları kuzey yönü avlu giriş kapısı aksındaki sivri kemer															742
<i>B.05</i>	1:9	Avlu revakları kuzey yönü avlu giriş kapısı iki yanındaki sivri kemerler															667
<i>B.06</i>	1:9	Avlu revakları kuzey yönü iki başta yer alan sivri kemer															630
<i>B.07</i>	1:9	Avlu revakları doğu ve batı yönü açıklığa bakan sivri kemerler – kuzey baştaki sivri kemer															775
<i>B.08</i>	1:9	Avlu revakları doğu ve batı yönü açıklığa bakan sivri kemerler – ortadaki sivri kemer															774
<i>B.09</i>	1:9	Avlu revakları doğu ve batı yönü açıklığa bakan sivri kemerler – güney baştaki sivri kemer															735
<i>B.10</i>	1:9	Avlu revakları son cemaat yönünde sütunları gerisindeki beden duvarına bağlayan kemerler															876
<i>B.11</i>	1:7	Avlu revakları kuzey yönünde sütunları gerisindeki beden duvarına bağlayan kemerler															787
<i>B.12</i>	1:7	Avlu revakları doğu ve batı yönünde sütunları gerisindeki beden duvarına bağlayan kemerler															828
<i>B.13</i>	1:5	Avluya doğu ve batı yönünden giriş yapılan kapının iç yüzündeki sivri kemer															259
<i>B.14</i>	1:5	Avluya kuzey yönünden giriş yapılan kapının iç yüzündeki sivri kemer															262
<i>B.15</i>	1:5	Avlu cephelerinde zemin kat dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerindeki boşaltma kemerleri															190
<i>B.16</i>	OT	Avluda son cemaat yerinde dikdörtgen açıklıklı (2.kat) pencerelerin üzerinde teğetli kemerler															125
<i>B.17</i>	OT	Avlu cephelerinde üstte revzenli pencerelerin üzerinde teğetli daire kemerler															114

Burada kible duvarının da dâhil edilerek aynı uygulamanın yapıyı üç taraftan saracak şekilde düzenlendiği görülmektedir [32]. Doğru cephesinde zemin kat revakları, yukarıdan aşağı ağırlık kulelerinden başlayarak payandalar, uçlarda ise minareler ile üç bölüme ayrılmış cami cephesinde asimetrik bir düzenlemeye sahiptir. Repertuar (açıklığın bölünmesi ile kurulan tip çeşitliliği) olarak yapıda kullanılan kemer tiplerine yenisi ilave edilmemiş, harimde cümle kapısı yanlarındaki şekli revaklı bölümlerde kullanılan ve avluda gördüğümüz tipler bir arada değerlendirilmiştir. Doğru cephesinde kuzeyden güneye üç bölüm sırasıyla (1:5)(1:4T)(1:5) – (1:4T)(OT)(1:4T) – (1:7T)(1:5)(1:7T) şeklinde sıralanmaktadır. Açıklığın bölünmesi ile bulunan noktalardan çizilen yayların tepesi teğetli tipleri (7 ve 7T gibi) sivri kemerler içeride aynı varyant olarak kullanılmıştır. (OT) ile ifade edilen teğetli yuvarlak kemer cümle kapısı aksında avluda ve tepe pencerelerinin üzerinde sıkça kullanılmıştır.

(Kısaltmaların açıklaması diğer tabloların altlarında verilmiştir)

Pencî (1:5) kemer yine yapıda birçok yerde açıklıkların üzerinde ve boşaltma kemerlerinde bulunmaktadır. Gözle görüldüğü gibi iki girişe ulaşılan ve farklı açıklıklı kemerler ile duvarlar arasında atılmış kemerler üslup birliği açısından farklı kemer tipi kullanılmadan çözülmüş, bununla beraber yan revak giriş aksları teğetli kemerler ile vurgulanmıştır (Şekil 6, 7). Caminin güneydoğu cephesinde ise taşkın mihrap kütlesi ile köşelerde minarelerin sınırladığı dış revaklar farklı tarzda düzenlenmiştir. Harim düzeninden gelen zemin kat dikdörtgen açıklıklı pencerelerinin aksları ile uyumlu bir sütun aksı üzerine,

minare kaidesinin getirdiği yatay saçak hattı sınırı gözetilerek iki merkezli sivri kemerler ve küçük yuvarlak kemerlerden oluşan ilginç bir ritim ortaya konmuştur. Mihraptan dışarı doğru (1:11)(1:7)(1:7)(1:5) şeklinde dizilen sivri kemerlerin arasında bitişik kemerleri bağlayan iki yuvarlak kemer bulunmaktadır (Şekil 8). Burada diziliş cami hariminde yan cephelerde kubbeyi taşıyan kemerlerin yukarıdan aşağı sıralanması ile aynıdır. En üstte (1:11) oranlı daireli tipler aşağı inerken sivrilerek (1:7) ve (1:5) oranlı sivri kemerlere dönüşmektedir. Yine yan revak kemerlerinde olduğu gibi yapı kemer envanterine yeni tip katılmadan önceki çeşitlerin bir arada kullanıldığı dikkat çekmektedir. Yine bu içeride egemen tipler güneydoğu cephesinde dışarıdan da okunabildikleri için de zemin kat revaklarının üst katlar ile uyumunu desteklemekte, yapı görünüşüne yeni ve yabancı bir unsur eklenmemiş olmaktadır. Ayrıca yapımdan kısa süre sonra yaşanan olumsuzluklar [33] ve yeniden inşa edildiği anlaşılan mihrap doğu köşesinin ölçülerindeki küçük farklılıklar da dikkat çekmektedir.

Tabloda kemerler doğu cephesinde soldan başlayarak {C.01} 2,52m açıklıklı yedilik üstten teğetli (1:7T), {C.02} 1,85m açıklıklı beşlik pencî kemer, {C.03} orta gruptaki 2,26m açıklıklı üstten teğetli yuvarlak (OT) kemer, {C.04} orta grupta iki yanda bulunan 3,13m açıklıklı üstten teğetli (1:4T), {C.05} kuzey yönündeki üçlü kemer grubunun ortasında girişi işaret eden 3,42m açıklıklı teğetli kemer (1:4T) ve {C.06} kapının iki yanındaki 1,94m açıklıklı beşlik kemerin bilgileri verilmiştir (Tablo 3). Aynı şekilde caminin güneydoğu cephesinde mihrap duvarından dışa doğru sırasıyla {C.07} etiketli kemer 3,35m açıklıklı iki merkezli (harimde en büyük kemer ile aynı

Tablo 3. Edirne Selimiye Camii cephelerinde incelenen kemerlerin biçim ve boyut özellikleri
(Shape and dimension characteristics of arches examined on the facades of Selimiye Mosque in Edirne)

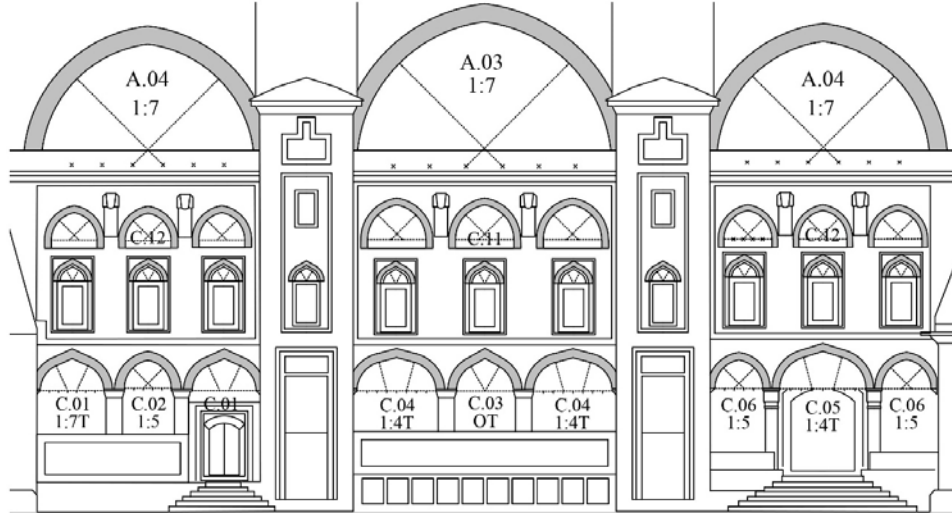
C	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15
<i>Ka</i>	252	185	226	313	342	194	335	300	222	54	232	191	298	352	362
<i>Ky</i>	127	110	130	132	144	115	182	170	131	27	137	112	160	208	214
<i>KY</i>	166	145	167	168	179	144	205	193	155	50	165	135	210	242	268
<i>y/a</i>	0,50	0,59	0,57	0,42	0,42	0,59	0,54	0,56	0,59	0,5	0,59	0,59	0,53	0,59	0,59
<i>Kr</i>	108	111	113	117	128	116	185	171	133	27	139	114	128	211	217
<i>Km</i>	36	37	0	78	85	39	30	43	44	-	46	38	43	70	72
<i>Kd</i>	7T	5	OT	4T	4T	5	11	7	5	O	5	5	7T	5	5
<i>Ku</i>	-	10	-	-	-	10	22	14	10	-	10	10	-	10	10
<i>Hu</i>	341	340	344	344	344	344	226	230	228	228	936	936	875	450	565
<i>Hm</i>	335	345	333	334	344	344	214	22	245	228	900	904	868	450	575
<i>Kk</i>	35	39	35	35	31	29	23	23	23	23	27	22	43	35	48
<i>Kg</i>	80	79	79	80	80	80	48	48	48	48	-	-	-	-	-
<i>Ht</i>	467	455	464	468	491	459	396	392	377	255	1069	1049	1009	659	789
<i>HT</i>	505	493	501	500	523	490	418	416	401	279	1102	1070	1028	693	843

Ad	Tip	Konum	Açıklık
<i>C.01</i>	1:7T	Harim doğu cephesi zemin kat açık galeri revakları, kuzey baştaki sivri kemer	252
<i>C.02</i>	1:5	Harim doğu cephesi açık galeri revakları kuzey baştaki üçlü grup, ortadaki sivri kemer	185
<i>C.03</i>	OT	Harim doğu cephesi açık galeri revakları ortadaki üçlü grup, ortadaki sivri kemer	226
<i>C.04</i>	1:4T	Harim doğu cephesi açık galeri revakları ortadaki üçlü grup, iki başta sivri kemerler	313
<i>C.05</i>	1:4T	Harim doğu cephesi açık galeri revakları kuzey yönü üçlü grup, kapı aksındaki kemer	342
<i>C.06</i>	1:5	Harim doğu cephesi açık galeri revakları kuzey yönü üçlü grup, baştaki sivri kemerler	342
<i>C.07</i>	1:11	Mihrap cephesinde açık galeri revakları kemer grubu, (mihrap yönü ilk) sivri kemer	335
<i>C.08</i>	1:7	Mihrap cephesinde açık galeri revakları kemer grubu, ortadaki sivri kemerler	300
<i>C.09</i>	1:5	Mihrap cephesinde açık galeri revakları kemer grubu, (minare yönü) sivri kemer	222
<i>C.10</i>	O	Mihrap cephesinde açık galeri revakları kemer grubu, küçük yuvarlak kemerler	54
<i>C.11</i>	1:5	Harim doğu cephesi mahfil katı ortadaki üçlü pencî kemer grubu	232
<i>C.12</i>	1:5	Harim doğu cephesi mahfil katı iki yandaki üçlü pencî kemer grubu	191
<i>C.13</i>	1:7T	Mihrap cephesi mahfil katında (mihrabın iki yanında) teğetli sivri kemerler	298
<i>C.14</i>	1:5	Avluya doğu yönünden giriş yapılan kapının dış yüzündeki beşlik kemer	352
<i>C.15</i>	1:5	Avluya kuzey yönünden giriş yapılan kapının dış yüzündeki beşlik kemer	362

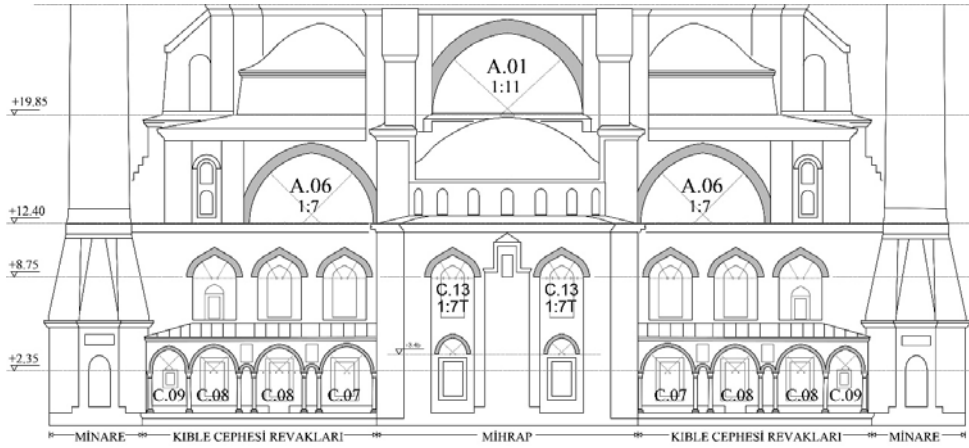
tipteki) sivri kemeri (1:11), {C.08} 3,00m açıklıklı (1:7) oranlı sivri kemerleri, {C.09} uçtaki 2,22m açıklıklı beşlik kemer ve {C.10} aralarındaki 0,54m açıklıklı yuvarlak kemerleri göstermektedir. Yan cephelerde revak kemerlerinin üzerinde mahfil katının pencereleri bulunur. İki kat halindeki pencerelerin alt sırasında kırmızı enez tüfü söveleri olan dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerinde aynı taş teğetli yuvarlak kemerlerde ayna bordürü olarak kullanılmış [34], üstte mahfil katının tepeden ışık almasını sağlayan içleri şebekeli pencî kemerler tuf - küfeki taşlarından iki renkli şaşırtmalı düzenlenmiştir. Ortada büyük olanlar {C.11} yanlarda açıklığı daha küçük olanların boyut özellikleri {C.12} tabloda gösterilmiştir. Revak kemerlerinin de iki renkli olmasına ilaveten yan kapı akslarını vurgulayan yeşil serpantin breşi sütunlar ve mermer mukarnaslar gibi elemanların da kullanımı ile cephelerde oldukça renkli bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bu seviyede mihrap cephesinde pencerelerin üzerinde tekrar eden teğetli sivri kemerler {C.12} açıklığın 7'ye bölünmesi ile bulunan noktalardan açıklığın tepe noktasına teğet çizilerek kurulmuştur. İç mekânda zemin katta dikdörtgen açıklıklı mermer söveli açıklıkların üzerindeki beşlik boşaltma kemerleri güney cephede görülebilmektedir. Avluya giriş yapılan doğu kapısı üzerindeki pencî kemer {C.14} kuzeyden giriş yapılan 3,62m açıklıklı pencî kemer {C.15} etiketli olup üzenği ve merkez hattı seviyeleri bulundukları zemin kotundan (0,31m) alınmıştır. Sivri kemerlerin altında her iki kapıda kemer açıklık ölçüsünde çapları olan çeyrek daire yaylarından çizilmiş basık kemerler vardır. Diğer avlu duvarlarındaki kemerler son cemaat yeri ve avlu incelenirken bahsedildiği için burada tekrar yer verilmemiştir.

4. Edirne Selimiye Camii'nde Karşılaşılan Kemer Tiplerinin Diğer Sinan Camileri ile Kıyaslanması (Comparison of Arch Types in Edirne Selimiye Mosque with Other Sinan Mosques)

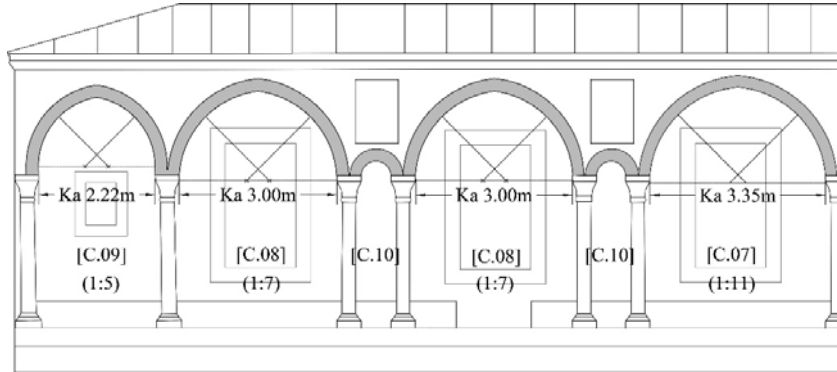
Selimiye Camii iç mekânı, avlusu ve cephelerinde tespit edilen kemer tiplerinin, boyutlarının ve kullanım yerlerinin İstanbul'daki önemli Mimar Sinan camileri ile karşılaştırılmasının yapılacağı bu bölümde öncelikle tiplerin genel özeti verilerek (Şekil 9) hangi tiplerin bir arada kullanıldığı değerlendirilip, ardından bu tiplerin önceden bilinen kullanımları ve yaygınlık dereceleri üzerinde (Tablo 4) durulacaktır. İç mekân tablosuna bakıldığında askı kemerlerinde (1:11), kesitte daha alt kotlarda (1:7), hafifletme kemelerinde (1:5), kuzey yönünde cümle kapısının iki yanında üstten teğetli türevleri (1:4T ve 1:7T) ve yuvarlak kemerler ile oldukça az sayıda kemer tipinin kullanıldığı görülür. Üslup birliğinin sağlanması açısından önem verilen yapılarda harimde, avluda ve cephelerde az sayıda kemer tipine yer verildiği önceki çalışmalarda da elde edilen bir bulgudur. Kemerleri kullanımları bakımından önceki katalog çalışmalarının sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde; harimde kubbeyi taşıyan sekiz kemerde görülen (1:11) oranlı iki merkezli sivri kemerlerin iç mekânda kullanımı, (1:5) ve (1:9) ile birlikte Mimar Sinan camilerinde yaygın tercih edilen üç tipten biri olarak izlenmektedir. Örneğin, Süleymaniye Camii, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Fatih Bali Paşa Camii, Fındıklı Molla Çelebi Camii, Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii ve Üsküdar Atik Valide Camilerinde aynı tipin iç mekânda kullanımı bilinmektedir. Süleymaniye, Üsküdar Mihrimah Sultan ve Eyüp Zal



Şekil 6. Edirne Selimiye Camii doğu cephesi kemerlerin isimlendirilmesi
(Naming of the arches on the eastern facade of the Selimiye Mosque)
(VGM Arşivinden izinle alınan rölevelerden faydalanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir)



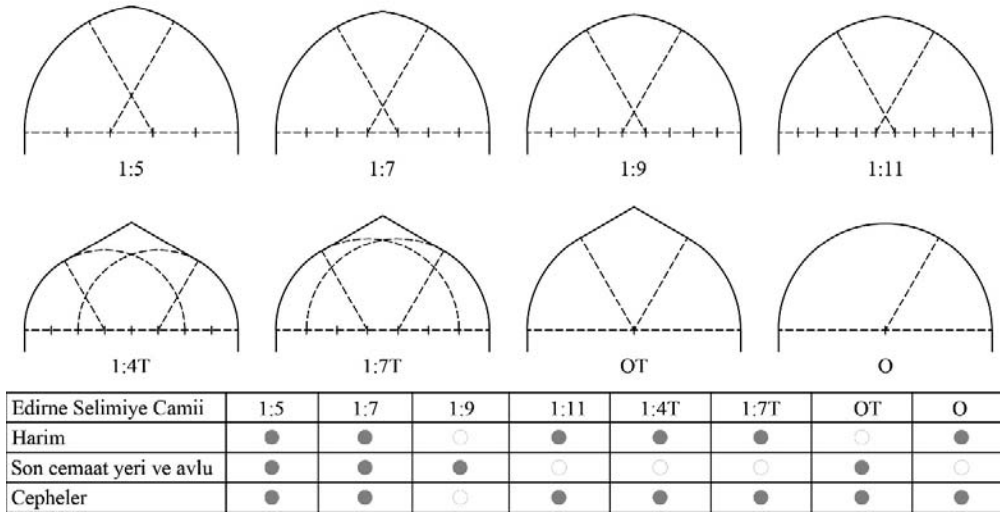
Şekil 7 Edirne Selimiye Camii mihrap cephesinde incelenen sivri kemerlerin gösterimi
(Naming of the arches on the southern facade)
(VGM Arşivinden izinle alınan rölevelerden faydalanılarak yazar tarafından düzenlenmiştir.)



Şekil 8. Edirne Selimiye Camii mihrap cephesinde açık galeri revaklarında sivri kemer düzenlemesi
(Pointed arch arrangement in open gallery porticoes on mihrab facade of Selimiye Mosque in Edirne)
(Yazar tarafından güncel röleveler temel alınarak düzenlenmiştir.) (Prepared by the author based on the current surveys of the building.)

Mahmut Paşa camilerinde (1:11) oranına Selimiye Camii örneğindeki gibi askı kemerlerinde rastlanmaktadır. Ayrıca Eyüp Zal Mahmut Paşa, Molla Çelebi ve Atik Valide Camii gibi yapılarda iç mekânda

duvardan içe taşkın payandaların üzerini bağlayan kemerlerde, harım görünüşüne hâkim yapı unsurları olarak (1:11) oranlı iki merkezli sivri kemerler bulunmaktadır.



Şekil 9. Edirne Selimiye Camii'nde tespit edilen kemer tiplerinin gösterimi ve konumlarına göre dağılımı
(Representation of arch types identified in Edirne Selimiye Mosque and their distribution according to their locations)

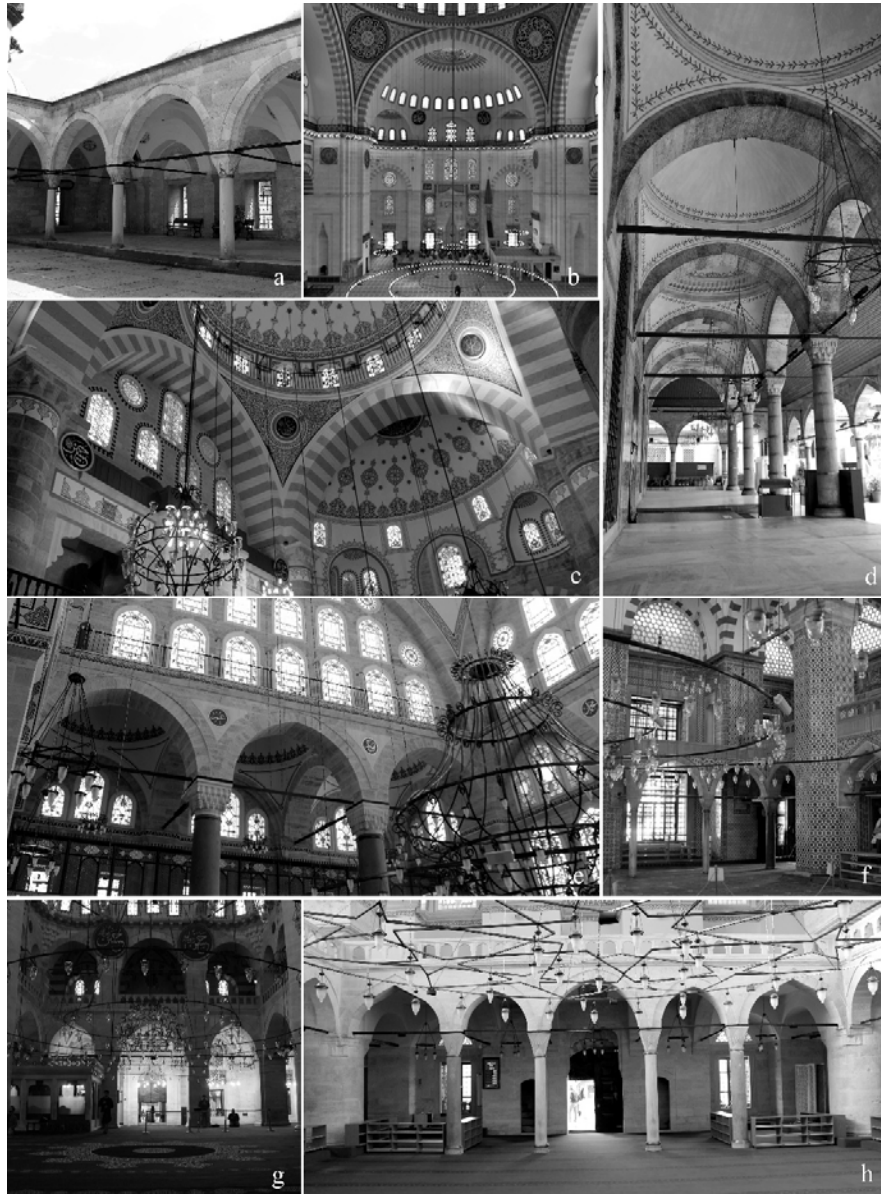
Tablo 4. Tespit edilen kemer tiplerinin diğer Mimar Sinan camilerinde bulunduğu konumlar.
(Locations of the identified arch types in other Mimar Sinan mosques)

Tip	Yapı Adı	A	B	C	Tip	Yapı Adı	A	B	C
1:11	Süleymaniye C.	■			1:5	Süleymaniye C.	■	■	■
	Üsküdar Mihrimah Sultan C.	■				Tophane Kılıç Ali Paşa C.	■	■	
	Eyüp Zal Mahmut Paşa C.	■				Mesih Mehmet Paşa C.	■	■	
	Fatih Bali Paşa C.	■				Nişancı Mehmet Paşa C.	■	■	
	Üsküdar Atik Valide C.	■				Üsküdar Atik Valide C.	■	■	
	Fındıklı Molla Çelebi C.	■				Kadırga Sokullu M. Paşa C.	■	■	
1:7	Kasımpaşa Piyale Paşa C.	■			1:7	Topkapı Kara Ahmet Paşa C.	■	■	
	Üsküdar Atik Valide C.		■			Üsk. Mihrimah Sultan C.	■		
	Şehzade Mehmet C.	■	■			Hadım İbrahim Paşa C.	■		
	Süleymaniye C.	■	■			Eyüp Zal Mahmut Paşa C.	■		
	Eyüp Zal Mahmut Paşa C.	■	■			Azapkapı Sokullu M. Paşa C.	■		
	Tophane Kılıç Ali Paşa C.	■		■		Üsk. Şemsi Ahmet Paşa C.	■		
OT	Edirnekapı Mihrimah Sultan C.	■		■	1:9	Eminönü Rüstem Paşa C.	■		
	Üsküdar Mihrimah Sultan C.		■	■		Fındıklı Molla Çelebi C.		■	
	Haseki Hürrem Sultan C.		■	■		Eminönü Rüstem Paşa C.		■	
	Üsküdar Mihrimah Sultan C.		■	■		Edirnekapı Mihrimah Sultan C.		■	
	Şehzade Mehmet C.			■		Üsküdar Atik Valide C.		■	
	Hadım İbrahim Paşa C.	■		■		Mesih Mehmet Paşa C.	■		
O	Eminönü Rüstem Paşa C.		■		A: İç mekân, B: Avlu ve son cemaat yeri, C: Cepheler	Kadırga Sokullu M. Paşa C.	■		
	Kasımpaşa Piyale Paşa C.		■			Kasımpaşa Piyale Paşa C.	■		
	Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa C.	■				Üsküdar Mihrimah Sultan C.	■	■	

Bu kemer tipinin örneklerine açıklıkları bakımından yakından bakıldığında; Süleymaniye Camii askı kemerlerinde (Şekil 10b) dört destekli şemadan kaynaklı olarak (1:11) oranlı sivri kemerlerin açıklıkları 21,50m ve 23,25m gibi boyutlara ulaşırken, Selimiye Camii'nde sekiz destekli şemada açıklıklar 10,36m olarak karşımıza çıkar. Cephede kemerlerin kalınlıkları aynı oranda azaltılmış, Süleymaniye Camii'nde 1,80m ve 1,10m iken burada 0,9m olmuştur. Planda ise kemer derinlikleri Süleymaniye Camii'nde 3,40m iken Selimiye Camii'nde 2,15m'dir. Üsküdar Mihrimah Camii askı kemerlerinde (Şekil 10c) çok benzer olarak açıklık 11,10m, kalınlık 0,80m ve derinlik 1,90m'dir. Zal Mahmut Paşa Camii kubbeyi taşıyan kemerlerde açıklık 12,40m iken kalınlık 0,95m ve derinlik 1,85m'dir. Üsküdar Atik Valide Camii'nde mekânın genişletilmesi ile oluşan

kanatlarda mihrap duvarında payandaların üzerinde 4,95m açıklıklı emsalleri bulunur. Aynı boyut ve tip kemerin Molla Çelebi Camii'nde harimin yan cephelerinde duvar payandalarının üzerinde kullanıldığı da bilinmektedir.

(1:7) oranlı iki merkezli sivri kemer Selimiye Camii'nde iç mekânda dışarıdan görünüşü oluşturan üst seviyede ve avluda sıkça karşılaşılan bir tiptir. İkinci katmanda 10,18 ile 5,88m açıklıklı yedilik sivri kemerler yapının hem harimde algılanan hem dışarıdan cephelerde dört yönde tekrar eden ve görünüşe egemen kemer çeşidi olarak belirmektedir. Avluda ise aynı tipin daha ikincil öneme sahip bir konum olarak sütunları gerisindeki duvara bağlayan kemerlerde tercih edildiği görülür. Açıklığın yediye bölünmesi ile kurulan teğetli kemer



Şekil 10. Metinde karşılaştırılan Mimar Sinan camilerine ilişkin görseller
(Images of Mimar Sinan mosques compared in the text) (Fotoğraflar yazara aittir)

(a) Üsküdar Atik Valide Camii avlusunda (1:9) oranlı sivri kemerler (b) Süleymaniye Camii askı kemerleri (c) Üsküdar Mihrimah Sultan Camii askı kemerleri (d) Eminönü Rüstem Paşa Camii son cemaat yerinde (1:9) oranlı sivri kemerler (e) Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii harim doğu cephesi (f) Eminönü Rüstem Paşa Camii hariminde müezzin mahfilini taşıyan penci kemerler ve üstte payanda kemerleri (g) Kılıç Ali Paşa Camii harimine girişte mahfil taşıyan ayaklar üzerinde üçlü kemer düzenlemesi (h) Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii harime girişte mahfil taşıyan sütunlar üzerinde teğetli ve sivri kemer grubu.

çeşidi de yan cephelerde açık galeri revakları ve mihrap cephesi mahfil katında görülmektedir. Aynı tipin (1:7) örnekleri olarak; Kasımpaşa Piyale Paşa Camii'nde iç mekânda, Atik Valide Camii'nde avluda, Şehzade Mehmet, Süleymaniye ve Eyüp Zal Mahmut Paşa Camilerinde hem iç mekânda hem avluda, Edirnekapi Mihrimah Sultan ve Tophane Kılıç Ali Paşa Camilerinde iç mekânda ve cephelerde, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde ise avluda ve cephelerde bu kemer çeşidinin kullanımı tespit edilmiştir. Şehzade Mehmet Camii'nde iç mekânda duvardan içe taşkın payandaları birbirine bağlayan kemerler bu tiptedir. Süleymaniye Camii iç mekânında doğu ve batı cephelerde yer alan kemer düzenlemelerinde Selimiye Camii'nde tespit edilene benzer şekilde askı kemerlerinden

başlayarak aşağı doğru (1:11), (1:7) ve (1:5) oranlı kemerlerin alt alta bir arada kullanıldıkları görülmektedir. Yine sekiz destekli diğer bir yapı olan Rüstem Paşa Camii'nde benzer olarak ayakları bağlayan kemerlerde yukarıdan aşağı (1:10), (1:7) ve (1:5) tiplerinin bir arada kullanımına rastlanmaktadır. Burada küresel kubbe ile alt kotlardaki sivri kemerler arasında kademeli bir geçiş olduğu görülmektedir.

(1:7) oranlı sivri kemer örneklerine boyut özellikleri açısından bakıldığında; Kasımpaşa Piyale Paşa Camii'nde, çok kubbeli üst örtü tasarımında içeride serbest ayakları bağlayan ve dışardan yapıya görünümünü veren kubbelerin altındaki tüm kemerler benzer (9,33m) açıklığa sahip (1:7) oranlı sivri kemerlerdir. Selimiye Camii'nde

ikinci seviyede, kubbeyi taşıyan sekiz (1:11) oranlı kemerlerin altında yer alan tüm kemerler benzer açıklığa sahiptir. Piyale Paşa Camii'nde kalınlıklar 1,20m ve planda derinlik 1,35m iken Selimiye'de kalınlık 0,70m ve derinlik 1,45m civarında değişmektedir. Şehzade Mehmet Camii harim yan cephelerinde kapı üzerinde duvardan içe taşkın payandaların üzerinde 5,30m açıklıklı ve 2,23m derinlikli emsalleri bulunmuştur. Aynı yapıda avluya kuzeyden giriş yapılan birimin açıklık cephesinde de (1:7) tipli 7,23m açıklığa sahip yedilik kemer bulunur. İçeride ve dışarıda aynı tipin tekrar ettiği Süleymaniye ve Zal Mahmut Paşa Camilerine bakıldığında; Süleymaniye Camii hariminde yan cephelerde ayakların gerisinde mahfil katının sınırlarını oluşturan mermer sütunlar ile ayaklar arasındaki sütunları (1:7) oranlı ve 10,70m açıklıklı, 0,63m kalınlık ve 1,38m derinliğe sahip kemerler bulunmaktadır. Bu kemerler Selimiye'de görülenler ile hemen hemen aynı niteliklere sahiptir. Aynı yapıda avlu revaklarında beşlik kemer ile yan cephelerin orta biriminde (1:7) oranlı kemere rastlanır. Zal Mahmut Paşa Camii'nde ise harimde yan cephelerde mahfil katını taşıyan sütunların üzerinde ve duvarlarda payandaların üzerinde (1:7) oranlı tipin tekrar ettiği görülür iken, son cemaat yeri revaklarında kapı aksındaki birimin iki yanında sütunların üzerinde 4,00m açıklığa sahip emsalleri görülmektedir.

Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii'nde (1:7) oranlı kemerler harim yan sahnalarda mahfil taşıyan sütunların üzerinde 3,30m açıklıklı örnekleri (Şekil 10e) bilinmektedir. Bu kemerlerin cephede kalınlıkları 0,17m, planda derinlikleri 0,41m'dir. Ayrıca cephede pencere üstlerinde boşaltma kemeri olarak da kullanılmışlardır. Kılıç Ali Paşa Camii'nde iç mekânda, kubbeyi taşıyan büyük ayaklardan kuzey ve güney beden duvarlarına atılan eş boyutlu kemerler (1:7) oranlı tipte ve 4,15m açıklığa sahip, kalınlığı 0,42m derinliği 0,89m'dir. Aynı tip girişte, cümle kapısı aksında mahfil taşıyan kemer 3,88m açıklıklı, iki yanındaki (1:3) oranlı sivri kemerler ile grup olarak düzenlenmiştir. Aynı yapıda doğu ve batı cephelerdeki ikiye gruplanmış dikdörtgen açıklıklı pencerelerin tümünün üzerinde bu tipin boşaltma kemeri olarak kullanıldığı görülmektedir.

(1:5) oranlı pencî kemer tipi yapıların çoğunda tüm bölümlerde rastlanabilen en yaygın iki merkezli sivri kemer tipidir. Zemin katlarda yer alan dikdörtgen açıklıklı, mermer söveli pencerelerin üzerinde boşaltma kemeri olarak kullanımı da en yaygın olduğu kullanım yeridir. Örnek vermek gerekirse Süleymaniye Camii'nde harim, avlu ve cephede, Kılıç Ali Paşa, Mesih Mehmet Paşa, Nişancı Mehmet Paşa, Atik Valide, Kadirga Sokullu, Kara Ahmet Paşa Camilerinde hem harimde hem avluda, Üsküdar Mihrimah, Hadım İbrahim Paşa, Zal Mahmut Paşa, Azapkapı Sokullu ve Şemsi Ahmet Paşa gibi yapılarda sadece harimde kullanımı tespit edilmiştir.

Selimiye Camii iç mekânda mahfil cephelerinde sütunlar üzerinde kullanılan beşlik kemerlerin açıklıkları 2,89m ve 2,36m olup emsalleri Rüstem Paşa Camii hariminde sıkça görülürken eş boyuta sahip bir örneği serbest ayaklar ile yan beden duvarları arasında görülmektedir. Selimiye Camii'nde hünkâr mahfilini taşıyan kemerler gibi Rüstem Paşa Camii'nde de giriş yanlarında mahfil taşıyan kemerler (Şekil 10f) beşliktir. Aynı yapıda giriş kapısının üzerinde 1,99m açıklıklı beşlik kemer bulunurken Selimiye'de avlu kapı açıklıkları ve pencere üstü boşaltma kemerlerinde beşlik kemerler kullanılmıştır. Kadirga Sokullu Camii hariminde yan mahfilleri taşıyan sütunların üzerinde 2,50m açıklıklı, son cemaat yerinde 3,60-3,80m açıklıklı beşlik kemerler bulunur. Azapkapı Camii harimi kuzey yönünde girişteki serbest ayakları köşelerdeki kare payelere bağlayan kemerler ve mihrap duvarında payandaları bağlayan kemerler gibi yapılarda birçok pencî kemer örneği bilinmektedir. Kılıç Ali Paşa Camii hariminde aynı şekilde yan sahnaları ayıran sütunlar üzerinde her iki katta ve serbest ayaklardan mihrap duvarına atılan kemerler bu tipin benzer açıklığa sahip emsalleridir. Teğetli sivri kemerler, Selimiye Camii'nde doğu ve batı cephelerinde zemin kat revaklarında,

güneydoğu cephesinde mihrap üstü ve mahfil katında, son cemaat yerinde cümle kapısı aksını belirtmek üzere her iki tarafında ve harimde kuzey duvarında cümle kapısının yanlarında gruplar halinde yer alan ve görünüşe önemli etkileri bulunan kemer tipleridir. Selimiye Camii'nde tespit edilen (1:4) oranlı kemerin teğetli versiyonu (1:4T) İstanbul Haseki Sultan Camii iç mekânında özgün mihrabın üzerinde bulunmaktadır. Yine aynı yapıda Selimiye'de bulunan (1:7T) diğer teğetli sivri kemerin de cephelerde kullanıldığı bilinmektedir. Bir diğer (1:7T) örneği Üsküdar Mihrimah Sultan Camii cephelerinde içeride kullanılan (1:7) oranının teğetli versiyonunun cephelerin üst bölümündeki revzenli açıklıkların kurulmasında tercih edildiği, böylece kemer biçimi çeşitlenmesinde sınırlı sayıda tip ile bütünlüğün amaçlandığı görülmektedir. Selimiye Camii'nde bulunan (1:4T) oranlı sivri kemerlerin açıklıkları 2,80 – 3,41m arasında iken Haseki Camii'nde 3,71m dir. (1:7T) tipi teğetli sivri kemerin Selimiye Camii'nde harimde 2,20m, açık yan sofa revaklarında 2,52m ve mihrap yönünde 2,98m açıklıklı örnekleri bulunurken Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde açıklıklar 1,52m dir.

Harimde teğetli iki merkezli sivri kemer kullanımının diğer yakın örnekleri olarak Zal Mahmut Paşa Camii'nde (1:3) oranlı teğetli sivri kemerler, Rüstem Paşa, Süleymaniye, Kadirga Sokullu, Fatih Nişancı Camilerinde pencî (1:5) tipin teğetli versiyonlarının kullanımı görülür. Zal Mahmut Paşa Camii hariminde iç mekâna girişte cümle kapısı önünde mahfil destekleyen sütunlar üzerinde (Şekil 10h) iki başta (1:3) oranlı 2,37m açıklıklı teğetli sivri kemerler bulunurken aynı tipin cephelerde pencere üstlerinde boşaltma kemeri olarak tekrar etmiştir. Şemsi Ahmet Paşa ve Mesih Paşa Camilerinde cephede aynı teğetli pencî kemerler bulunur ki incelenen yapılar arasında teğetli tipin en yaygın kullanımı beşlik kemerin teğetli varyantıdır. Yuvarlak kemerin teğetli türevinin ise Üsküdar Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa Camileri avlularında, Hadım İbrahim Paşa Camii'nin hariminde, Şehzade Mehmet, Piyale Paşa ve Şemsi Ahmet Paşa Cami'lerinin cephelerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer bilinen örnek de Topkapı Kara Ahmet Paşa Camii hariminde yan sahnalarda mahfil taşıyan sütunlar üzerinde, merkezden açıklığın (1:9) oranında uzakta iki merkezden çizilen yaylardan oluşan, 1,85m ve 2,10m açıklıklı teğetli sivri kemerlerdir. Selimiye Camii'nde harimde cümle kapısı yanında, yan cephelerde kapı aksında ve ortadaki üçlü grupta revaklarda kullanılan tip ile çok benzer görünüşe sahiptir. Son cemaat yeri ve avluda görülen tipler (1:9) ve (1:7) oranlıdır. (1:9) oranlı iki merkezli sivri kemer pencî kemerden sonra İstanbul'daki Sinan camilerinde en sık karşılaşılan kemer tipidir. Burada son cemaat yerinin ve avlu revaklarının açıklığa bakan cepheleri tümüyle bu tip ile donatılmıştır. Benzer şekilde avlu ve son cemaat yerinde kullanıldığını bildiğimiz diğer bazı yapılar arasında Eminönü Rüstem Paşa, Fındıklı Molla Çelebi ve Edirnekapi Mihrimah Sultan Camileri bulunmaktadır. Mihrimah Sultan Camii'nde son cemaat yerinde tümüyle aynı tipin benzer 6,00m açıklığa sahip oldukları ölçülmüştür. Aynı yapıda (1:9) oranlı kemerin kullanımı iç mekânda ayakları birbirine bağlayan üçlü kemer düzenlemesinde uygulanmış, 5,40m açıklığa sahip kemerlerin cephede kalınlığı 0,58m planda derinliği 1,53m ölçülmüştür. Molla Çelebi Camii'nin yeniden inşa edilmiş son cemaat yeri revaklarında cümle kapısının iki yanındaki 4 kemer aynı şekilde (1:9) tipindedir. Rüstem Paşa Camii son cemaat yerinde (Şekil 10d) hem cümle kapısı aksında hem yan kanatlarda ve sütunlardan beden duvarına atılan kemerlerde aynı tipin kullanımı görülmektedir. Açıklıklar 4,50-4,90m arasında, cephede kemer kalınlığı 0,40m planda derinliği 0,80m ölçülmektedir. Selimiye Camii'nde avluda kullanılan (1:9) oranlı kemerlerin açıklık, kalınlık ve genişlik ölçülerinin yaklaşık iki katı büyük olduğu düşünüldüğünde tüm ölçülerin aynı oranda artmış olması dikkat çekmektedir.

Yine Üsküdar Atik Valide Camii avlu revaklarında Selimiye Camii avlusundaki (1:9) oranlı ve 3,89m açıklığa sahip emsalleri bulunmuştur (Şekil 10a). Aynı tip Kadirga Sokullu ve Karagörmük

Mesih Mehmet Paşa Camilerinde de harimde hem askı kemerlerinde hem duvar payandalarının üzerinde, Kasımpaşa Piyale Paşa Camii'nde içeride cümle kapıları arasındaki revaklarda görülmektedir. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde ise zemin katta dikdörtgen açıklıklı mermer söveli pencerelerin üzerindeki hafifletme kemerlerinde (1:9) oranlı kemer bulunmaktadır. Yine aynı yapıda avlu revaklarında ayaklar arasında kullanılan teğetli yuvarlak kemerin Selimiye Camii'nde cümle kapısı iki yanında kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Tespit edilen diğer iki tip olarak yuvarlak kemer ve onun üstten teğetli versiyonuna ait 0,54 ve 2,24m açıklıklı yuvarlak kemerler mahfil katında payeleri beden duvarlarına bağlayan payandaların altından geçen boşaltma kemerlerinde ve mihrap yönü revak düzenlemelerinde görülür. Yuvarlak kemerin üstten teğetli versiyonu ise 1,14 ila 2,80m açıklıklar arasında son cemaat yeri revaklarında, açık yan galeri revaklarında ve avlu duvarlarındaki tepe pencerelerinde görülmektedir. Harimde yuvarlak kemer kullanımı örneği olarak bilinen iki örnek Azapkapı Sokullu ve Tophane Kılıç Ali Paşa Camileridir. Sokullu Camii'nde mihrap ve kuzey yönünde askı kemerleri (4,44 – 4,21m) ile fevkani yapının alt katında cephede bulunan kemerlerde (3,03 – 1,78m) yuvarlak kemer kullanımı bilinmektedir. Kılıç Ali Paşa Camii'nde ise mihrabın üzerinde 5,05m ve 4,30m açıklıklı yuvarlak kemerler tespit edilmiştir. Teğetli yuvarlak kemerin kullanımı ise daha yaygındır. Hadım İbrahim Paşa Camii'nde harimde tromplar arasında ve cephede revzenli pencerelerde, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde son cemaat yeri ikinci sıra revaklarında ve cephelerdeki revzenli pencerelerde kullanımı bilinmektedir. Kasımpaşa Piyale Paşa Camii'nde kubbelerin altında cephede hâkim unsurlar olarak tekrar eden kemerlerin içinde yer alan pencere açıklıklarında, Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa Camii'nde cephede ikinci katta revzenli tepe pencerelerinde teğetli yuvarlak kemer örneklerine rastlanmaktadır.

5. Sonuçlar ve Tartışmalar (Results and Discussions)

Edirne Selimiye Camii'nde kullanılan kemerlerin incelendiği ve İstanbul'daki diğer Mimar Sinan camileri ile karşılaştırılmasının yapıldığı bu çalışmada ulaşılan sonuçları kısaca özetlersek; Harimde askı kemerlerinde (1:11), ayakları bağlayan kemerlerde yedilik (1:7), yan galerilerde sütunların üzerinde beşlik (1:5) sivri kemerler, zemin kat mahfillerde dördlük (1:4T) ve yedilik (1:7T) teğetli kemerler ile yuvarlak kemerlerin kullanımı tespit edilmiştir. Son cemaat yeri ve avluda bu tiplere dokuzluk (1:9) sivri kemer eklenmiştir. Cephelerde özellikle harimi üç yönden saran zemin kat açık galeri revaklarında yeni bir tip eklenmeden önceki kuruluş ilkeleri kullanılmıştır. Böylece yapıda içeride 4 adet iki merkezli sivri kemer (1:11, 1:7, 1:9 ve 1:5), 2 farklı teğetli sivri kemer (1:4T ve 1:7T), yuvarlak kemer ve yuvarlak kemerin üstten teğetli türevi ile 8 farklı kemer tipi tespit edilmiştir. Yapılarda tespit edilen kemerlerin varsa güncel rölevellerinin kurumlardan temin edilerek kullanılması yanında bir kısım yapıda kemerler yerinde ölçülerek kemer çizimleri yapılmıştır. Ancak yayın aşamasında tüm rölevellerin, kemer çizimlerinin ve fotoğrafların verili sayfa sınırları içinde gösterilmesi mümkün olmadığından, anlaşılır bir terminoloji ile betimlenmesiyle yetinilmektedir. Konu güncelliğini korumakta, yeni yapı incelemeleri ile genişlerken farklı yönlerden okumaların yapılması ve farklı uzmanlıklar açısından ele alınması ile ileride formel kalıplara daha uygun olacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, İstanbul'da Mimar Sinan dönemi camilerinde selatin camileri gibi nispeten daha öncelikli ve önemli yapıların kemer çeşitliliği bağlamında az sayıda tip ile tamamlandığı, buna karşın vezir ve paşalar için inşa edilen camilerde daha çok tipin bir arada kullanıldığı olgusu tekrar etmektedir. Örnek olarak; Şehzade Mehmet ve Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde 7, Süleymaniye ve Üsküdar Atik Valide Camilerinde 8 farklı kemer tipine rastlanırken,

Kılıç Ali Paşa, Eminönü Rüstem Paşa Camilerinde 9, Azapkapı Sokullu, Eyüp Zal Mahmut Paşa ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Camilerinde 11 farklı tip kemere rastlanmaktadır. Süleymaniye ve Şehzade Mehmet Camilerinin büyüklükleri dikkate alınır, az sayıda tip ile yetinmenin estetik hedeflere yönelik bilinçli bir tercih olduğu düşünülebilir.

Harimde kullanıldığı tespit edilen kemer tiplerinin kubbeden aşağı doğru dizilimi (11, 7 ve 5) özellikle Selimiye Camii ile Süleymaniye Camii arasında tasarım kararları ve estetik duyarlılık bakımından benzerlik olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Üsküdar Atik Valide ve Zal Mahmut Paşa Camilerinde de aynı tipler iç mekânda görülmektedir. Her üç yapıda da askı kemerleri (1:11) oranına sahiptir. Yapım tarihleri ile birlikte incelendiğinde Selimiye Camii'nin yapımına dair ilk bilgilerin 1564 yıllarına rastladığını, bu yıllardan inşa sürecinin başladığı ve harimin tamamlandığı on yıllık süre içinde Fındıklı Molla Çelebi (1562), Edirnekapı Mihrimah Sultan (1566), Kadirga Sokullu (1572), Eyüp Zal Mahmut Paşa (1577) ve Atik Valide (1579) Camilerinin eş zamanlı gündemde olduğu görülecektir. Selimiye'nin hemen öncesindeki 1550-60 dönemi eserleri ise Süleymaniye (1557), Kara Ahmet Paşa (1560) ve Rüstem Paşa (1561) Camileridir. Kronolojik olarak önceki yapılardan elde edilen deneyimlerin burada kullanımı ve aynı şekilde sonraki yapılar olan Kılıç Ali Paşa (1581), Mesih Mehmet Paşa (1586) Camileri gibi yapılarda tekrar etmesini mimarlar ocağının tüzel kişiliği ve Mimar Sinan'ın şahsında bir süreklilik olarak okumak mümkündür [35]. Bununla birlikte erken yapılarından olan Haseki Sultan (1538) ve Üsküdar Mihrimah Sultan (1547) Camilerinden itibaren devam eden tercihlerin varlığı da görülmektedir.

Yapıların büyüklükleri ve taşıyıcı kurguları gibi mimari özellikleri yanında, banilerinin mali ve siyasi güçleri gibi birçok farklı etkinin olduğunu kabul edersek kemer tiplerinin yalnız başına anlamlı çıkarımlar yapmak için yeterli olmayacağı ve bütünsel okumalar yapmanın gerekliliği açıktır. Yine de klasiği hazırlayan dönemden itibaren giderek yerleşik bir hal alan tasarım tercihlerinin mimarlar ocağının görev alanı içinde geniş bir coğrafyada kullanımda olduğu söylenebilmektedir. Tasarım aşamasında yatay düzleminden başlayarak [36], zeminde işaretlenen açıklıkları sınırlayan duvar ve ayaklar üzerinde kesitte geçiş ve örtü elemanlarının istenen seviyeler içinde kurulması bir kemer sınıflandırması ile mümkün olabilecektir. Aynı kategorik tasnif yapım aşamasında kemer yaylarını oluşturan iskelelerin inşası yanında kemer taşlarının kalıplarının siparişini de tanımlamakta kolaylık sağlıyor olmalıdır. Örneğin, yan yana farklı açıklıklara sahip birden çok sütun ve ayaklar üzerine inşa edilecek revak kemerlerinin uzunluk cinsinden sipariş edilen taşlardan oluşacak kemer birim elemanlarının biçimlendirilmesinde imalatı yönlendirecek bir mantığın kurulması bu sayede gerçekleşebilecektir. Hem kâğıt düzleminde tasarımcı için süreçleri kolaylaştıran, hem imalat aşamasında iletişimi sağlayan ve yapımı hızlandıran hem de görünüşe egemen unsurların başında gelen kemerleri standardize ederek üslup birliğine ulaşmaya hizmet eden bu biçimleniş sistematığının daha iyi anlaşılması için yapı envanterinin genişletilmesi gerekmektedir. Taşıyıcı nitelikleri, konum özellikleri, kesit tayini, malzeme tercihi gibi yönlerden bilinçli bir karar verme sürecinin varlığı da araştırılmayı bekleyen diğer konular arasındadır.

Kaynaklar (References)

1. Sav, M., Topografik Etmenlerin İzinde: Edirne Selimiye Külliyesi, Vakıflar Dergisi 52, 205-229, 2019.
2. Yiğit, A., Selimiye İmaret'i'nin Yapım Aşamasına Dair Belgeler, Edirne Camileri ve Selimiye Sempozyumu, Edirne-Türkiye, 39-95, 1-2 Ekim, 2021.
3. Kuban, D., Osmanlı Mimarisi, Yapı-Endüstri Merkezi, İstanbul, 2007.

4. Eraslan, A., Mimar Sinan Era Külliyesi in the Ottoman Urban Landscape. *Belleten*, 84, 75-104, 2020.
5. Eyice, S., Mimar Sinan'ın Külliyesi. *Vakıf Haftası Dergisi*, 6, 169-201, 1989.
6. Mülayim, S., Çobanoğlu, A. V. *Selimiye Camii ve Külliyesi*, TDV İslam Ansiklopedisi, 36, 430-434, 2009.
7. Erzen, J. N., Mimar Sinan Estetik Bir Analiz, Şevki Vanlı Mimarlık Yayınları, İstanbul, 2005.
8. Aslanapa, O., Osmanlı Devri Mimarisi. *İnkılap Kitabevi*, İstanbul, 1986.
9. Necipoğlu, G., Sinan Çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
10. Sözen, M., Mimar Sinan: Yaşamı, Çağı ve Eserleri. Ege Yayınları, 1988.
11. Şahin, E., Dome System in Sinan's Mosques, *European Journal of Science and Technology*, 31, 498-504, 2021.
12. Özyalvaç, A. N., İstanbul'da Mimar Sinan Camilerinde Sivri Kemer Biçimlenişleri, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.
13. Cansever, T., Mimar Sinan, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2005.
14. Batur, A., Osmanlı Camilerinde Kemer, Strüktür-Biçim İlişkisi Üzerine Bir Deneme (1300-1730), İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1974.
15. Yavuz, A.T., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tono ve Kemer, Kelaynak Yayınları, Ankara, 1983.
16. Durmuş, E., Bursa'da Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Kemer, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
17. Uzun, M.M., Edirne'deki Osmanlı Mimarisinde Kemer, Yüksel Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2024.
18. Küçükaya, A.G., Türk Mimarisinin Orijini Meselesi ve Türk Sivri Kemer, I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarihi Sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, 19-21 Nisan, İstanbul, 837-843, 2018.
19. Köroğlu, N., Mimar Sinan Camilerinde Strüktür Morfolojisi Üzerine Bir Araştırma: Kılıç Ali Paşa Camisi, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.
20. Akyüz, U., Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Camilerinde Mimari Bir Öge Olarak Galerilerin Kullanımı, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2023.
21. Gündoğdu, O., İstanbul Fatih İlçesi (15.-17. yüzyıl) Osmanlı Külliyelerinde Dış Avlu Kapıları, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2021.
22. Berkin, G., Lorenzo, A.A., Chao, V.L. Mermi, G. (2024). The Origins of the Gothic Arch and It's Evolution, *Journal of History, Archaeology and Architecture*, 3 (1), 25-37, 2024.
23. Ebrahimi, A. N., Tooranpoor, M., Comparative Study to Comprehend the Characteristics of Iranian and Turkish Arches and Vaults from 6000 BC to AD 1000 (Pre-Islamic to Early Islam), *Archaeologia Bulgarica*, XXVIII, 2, 41-70, 2024.
24. Özyalvaç, A. N., El-Kaşi'nin "Miftâh-El Hisâb" Adlı Eseri ve 16. Yüzyıl Osmanlı Yapılarında Kemer Biçimlenişleri Üzerine Bir İnceleme, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-V, Bursa, 1221-1237, 2013.
25. Akyürek, M., Kahraman, G., Sinan'ın Camilerinde Yapı Mühendisliği Sanatı, *Sanat Tarihi Dergisi*, 30, 255-283, 2021.
26. Erarslan, A., Mimar Sinan'ın Merkezî Mekân Yaratma Sürecinde Sekizgen Baldaken Sistemli Camileri, *Journal of World of Turks* 12 (3), 217-243, 2020.
27. Kuran, A., Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
28. Kuban, D., Sinan'ın Sanatına Sahip Çıkmak. Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları. İstanbul, 101-108, 2010.
29. Eyice, S., Cami, TDV İslam Ansiklopedisi, 7, 56-90, İstanbul, 1993.
30. Goodwin, G., A History of Ottoman Architecture, Thames & Hudson, 1971.
31. Mumcuoğlu, S. S., & Karamağaralı, N., Examining the Contribution of Transparency Ratios to the Central Space in Mimar Sinan Mosques in Istanbul and Edirne. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 12 (1), 127-143, 2024.
32. Erarslan, A., Structural and Spatial Analysis of the Mosques of the Architect Sinan with Hexagonal and Octagonal Baldachin Systems. *Journal of History Culture and Art Research*, 10 (3), 1-26, 2021.
33. Tanyeli, U., Mimar Sinan: Tarihsel ve Muhayyel, Metis Yayınları, İstanbul, 2020.
34. Avunduk, A., Edirne Selimiye Camii Üzerinden Bir Yapı Malzemeleri Okuması, Restorasyon – Konservasyon – Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü, İstanbul, 22, 2021, 7-34.
35. Necipoğlu, G., Sinan Çağında Mimarlık Kültürü ve Adab: Günümüze Yönelik Yorumlar, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hattırasına: Osmanlı Mimarlık Kültürü, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 19-100, 2016.
36. Necipoğlu-Kafadar, G., Plans and Models in 15th-and 16th-Century Ottoman Architectural Practice. *The Journal of the Society of Architectural Historians*, 45 (3), 224-243, 1986.

